

Een derde cyclus voor de kunst- en creatieve sector

Propositie pilot derde cyclus hbo / cluster Kunst+Creatief

Inhoudsopgave

	Samengevat: waarom een derde cyclus Kunst+Creatief?	3
	Leeswijzer	4
1	De pilot derde cyclus Kunst + Creatief	5
	1.1 Beleidscontext hbo-derde cyclus voor de kunst- en creatieve sector	6
	1.2 De sector Kunst + Creatief	7
2	Onderzoek in de kunst- en creatieve sector als motor voor innovatie	8
	2.2 Een derde cyclus is daarvoor van grote waarde	11
	2.3 Zoals blijkt uit best practices uit het buitenland	12
	2.4 Dat moet in Nederland ook mogelijk zijn	13
3	Een stevig onderwijsfundament	14
	3.1 De doorlopende leerlijnen staan als een huis	15
	3.2 Doorontwikkeling: derde cyclus is de volgende stap	16
4	Een stevig onderzoeksfundament	18
	4.1 Nationaal en internationaal gewaardeerd onderzoek	19
	4.2 Met focus en massa	20
	4.3 Met een trackrecord in het begeleiden van PhD-onderzoek	22
	4.4 Samenwerking en afstemming met universiteiten	23
5	Samen uit, samen verder	24
	5.1 In verbinding met elkaar en met collega-instellingen - groter dan het cluster	25
	5.2 Organisatie van de pilot	26
	5.3 Inhoud van de pilot	27
	Bijlage 1: Visie derde cyclus voor kunst- en creatieve opleidingen in het hbo	28
	Bijlage 2: Steunbetuigingen topsector en maatschappelijke partners	39
	Bijlage 3: Best practices en onderzoeksinfrastructuur	40
	Bijlage 4: Promotietrajecten in de kunsten in Nederland (PhD)	42
	Bijlage 5: Florence Principles (ELIA) - 7 aandachtspunten voor doctoraten in de kunst	45
	Bijlage 6: Steunbrieven	46

Met bijdragen van: Ben Schouten (Hogeschool van Amsterdam), Bert Verveld (Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, AHK), Debbie Straver (Hogeschool voor de Kunsten Utrecht, HKU), Elisabeth Osterloh (ArtEZ University of the Arts), Florian Cramer (Hogeschool Rotterdam), Frank Kresin (Hogeschool van Amsterdam), Jeroen Boomgaard (Rietveld Academie), Mata Haggis-Burridge (Breda University of Applied Sciences, BUas), Nishant Shah (ArtEZ University of the Arts), Peter Sonderen (ArtEZ University of the Arts), Ruth Benschop (Zuyd Hogeschool), Sebastian Olma (Avans Hogeschool), Stella Blom (Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, AHK), Úna Henry (Avans Hogeschool)

Grafisch ontwerp: Studio Remco van Bladel, Amsterdam

Beeldcredit cover: Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, AHK

Samengevat: waarom een derde cyclus Kunst+Creatief?

Een derde cyclus voor de kunst- en creatieve sector staat al sinds de aanstelling van de lectoren op de agenda. Voor u ligt de propositie voor een pilot derde cyclus Kunst+Creatief, een samenwerking van 11 hogescholen in de sector. Deze pilotpropositie zal als onderlegger dienen voor een landelijk en sectoroverstijgend voorstel voor een derde cyclus in het hbo. De propositie bouwt voort op de ‘Schets voor een visie op de derde cyclus voor kunst- en creatieve opleidingen’ van de KUO werkgroep onderzoek (april 2019)¹. Het betreft een open samenwerking en nieuwe deelnemers zijn in de toekomst van harte welkom.

Kunstenaars, ontwerpers en creatieve professionals begeven zich als geen ander buiten wat al gegeven is en verbeelden en creëren alternatieven en toekomstperspectieven. Zij bieden met hun werk perspectieven op essentiële vraagstukken in een complexe en snel veranderende samenleving. Zo fungeert onze sector als een motor voor duurzaamheid, inclusiviteit en innovatie in interdisciplinaire samenwerkingen met publieke en private partners in sectoren als zorg, onderwijs, energie, veiligheid en bedrijfsleven. Onderzoek op het hoogste niveau is van grote meerwaarde voor onze professionals. Promoties in het buitenland en initiatieven op dit vlak in Nederland maken dit meer dan duidelijk. Een derde cyclus is onontbeerlijk om het volle potentieel van de innovatiekracht van de kunstenaars, ontwerpers en creatieven te ontplooiën.

De sector Kunst+Creatief is zo goed als klaar voor een derde cyclus. Het onderwijs staat als een huis en kan zich beroepen op sterke tradities en de hoogste kwaliteit en in de directe context van het werkveld. De ontwikkeling van masters heeft de doorlopende leerlijnen van bachelors en masters zowel inhoudelijk als onderzoeksmatig versterkt. Er is een sterke onderzoekscommunity en -traditie ontstaan, met sterke netwerken en duurzame samenwerkingsverbanden binnen en buiten de hogescholen. Het ontbreken van het hoogste niveau is een gemis, en laat ontwikkelingsprocessen stokken. Nederlandse kunstenaars, ontwerpers en creatieve professionals zijn op het buitenland aangewezen om zich vanuit hun eigen praktijk verder te ontwikkelen en promovendi uit het buitenland vervullen topposities in Nederland.

Het doel van de Professional Doctorate (PD) is het verleggen van grenzen in de beroepspraktijk en onze samenleving. Een belangrijk uitgangspunt voor een PD in het kunst- en creatieve domein is een praktijkgerichte vraagstelling, een consortium met maatschappelijke en private partners, met een kunst-, performatief- of ontwerpproject of -product als centraal werk.

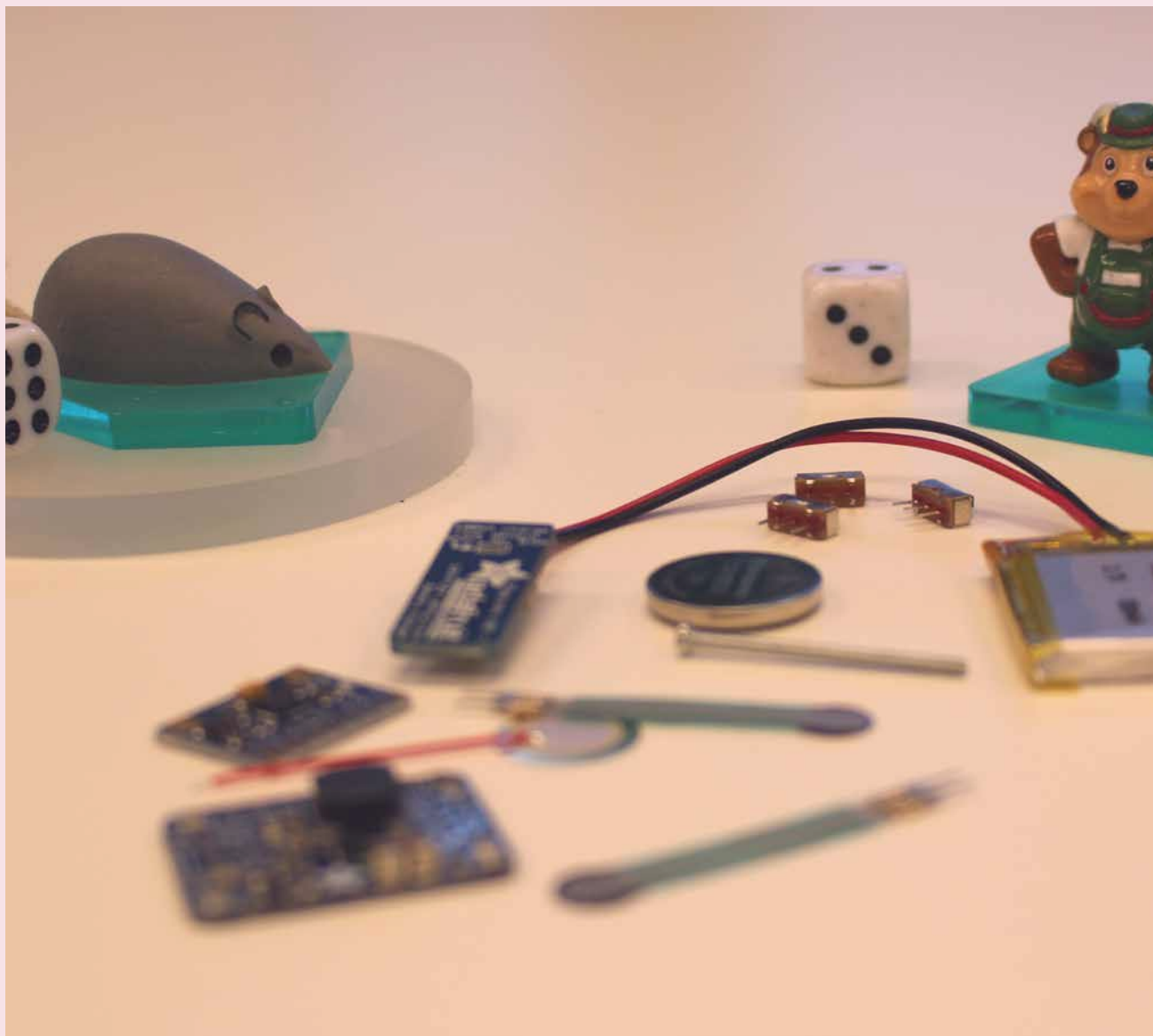
¹ zie bijlage 1, Visie derde cyclus voor kunst- en creatieve opleidingen in het hbo

Door krachten te bundelen versterken en leren we van elkaar. Samenwerking tussen sector Kunst+Creatief ligt voor de hand en wordt via deze propositie geëffectueerd. Stoelend op onze duurzame netwerken en met concrete toezegging en ondersteuning van belangrijke maatschappelijke partners, staan wij in de startblokken om de pilot PD voor onze sector en tegelijkertijd voor het gehele hbo te ontwikkelen.

Leeswijzer

In dit documenten lichten we de context en achtergronden toe die hebben geleid tot deze propositie (H1) en gaan we in op de vier leidende vragen vanuit de Vereniging Hogescholen voor deze propositie. We beargumenteren de maatschappelijke waarde van een derde cyclus Kunst + Creatief voor het werkveld, de bredere samenleving en voor het eigen onderwijs (H2). We laten zien dat we klaar zijn om een volwaardige derde fase vorm te geven vanwege de aanwezigheid van doorlopende leerlijnen in onze kunst- en creatieve opleidingen (H3). We gaan in op het stevige en hoog gewaardeerde onderzoeksfundament op basis waarvan verder gebouwd zal worden aan een onderwijscontext waarmee we research-based opgeleide professionals kunnen afleveren met grote meerwaarde voor - en in nauwe relatie met - het werkveld waarin zij terechtkomen (H4). Ten slotte gaan wij in op onze gevolgde werkwijze, de resultaten tot nu toe en de geplande vervolgstappen (H5).

De pilot derde cyclus Kunst + Creatief

Smart Plays Sets, HvA, lectoraat Play & Civic Media

De voorliggende propositie voor een derde cyclus in de kunst- en creatieve sector is het resultaat van een samenwerking tussen de opleidingen van 11 hogescholen. Hierin zitten mono-kunsthogescholen, kunstopleidingen in multisectorale hogescholen en creatieve opleidingen in multisectorale hogescholen.

MONO-KUNSTHOGESCHOOL	KUNST IN MULTISECTORAAL	CREATIEF IN MULTISECTORAAL
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, AHK	Avans Hogeschool / AKV St. Joost	Breda University of Applied Sciences
ArtEZ University of the Arts	Hanzehogeschool Groningen / Minerva + Prins Claus Conservatorium + Lucia Martha Instituut	Hanzehogeschool Groningen
Codarts Rotterdam	Hogeschool Rotterdam / Willem de Kooning Academie	Hogeschool van Amsterdam
Hogeschool voor de Kunsten Utrecht, HKU	Zuyd University of Applied Sciences	
Gerrit Rietveld Academie		

Met veel passie voor (kunst- en creatief) onderwijs en onderzoek heeft deze groep instellingen het voortouw genomen in het opstellen van een propositie voor een pilot derde cyclus voor het cluster Kunst+Creatief. Bijgaand document heeft vorm gekregen in een unieke samenwerking van deze instellingen, en in samenwerking met het werkveld en de lectorenplatforms Kunst ≈ Onderzoek en OKTW (Onderwijs op het snijvlak van Kunst, Technologie en Wetenschap). Dit getuigt van grote betrokkenheid op bestuurlijk niveau, van de lectoren uit de sector Kunst + Creatief, beleid en maatschappelijke partners. Het proces is al eerder begonnen, in april 2019 al stelde de KUO werkgroep onderzoek een visie vast op de derde cyclus voor kunst- en creatieve opleidingen.

Het gesprek over een derde cyclus in het kunst- en creatieve domein loopt al sinds de instelling van de lectoraten. Tijdens expert-meetings, nationale en internationale symposia en workshops zijn uiteenlopende modellen voor een promotietraject in de kunsten uitvoerig besproken². Er is veel kennis opgehaald in het buitenland, en binnenlandse experimenten zijn zorgvuldig gevolgd. De propositie bouwt voort op de schets voor een visie op de derde cyclus voor kunst- en creatieve opleidingen van de KUO werkgroep onderzoek van april 2019³. Met deze pilot voor een derde cyclus komen we dan ook niet onbeslagen ten ijs. Daarbij is er een toenemende vraag vanuit werkveld en maatschappij. Een uiting hiervan is dat de zesde KIA Maatschappelijk Verdienvermogen er op is gericht de methodologie van kunst en creatief in te zetten voor alle andere KIA's⁴. In de KIA Maatschappelijk Verdienvermogen staat dat *“maatschappelijke transities naast technologieontwikkeling [ook vragen om] interventies rond gedragsverandering, betrekken van diverse stakeholders (burgers, bedrijven, overheden, maatschappelijke organisaties, fondsen, etc.) en inbedding in de maatschappij”*. De uitdagingen en kansen voor kunst-, creatief en ontwerpend onderzoek zijn zo groot dat de doorontwikkeling in een derde cyclus nodig is. Met PD's realiseren kunst- en creatieve hogescholen niet alleen een professionaliseringsslag van onderzoekers en docenten, maar we bouwen ook verder aan een robuuste kennis- en innovatiestructuur.

1.1 BELEIDSCONTEXT HBO-DERDE CYCLUS VOOR DE KUNST- EN CREATIEVE SECTOR

Een volwaardige derde cyclus voor de kunst- en creatieve sector staat zoals gezegd al geruime tijd op de agenda. In het hbo worden de kunsten en creatieve sector als één van de domeinen gezien die hier - door de professionele identiteit, het type onderzoek, de vraag in het (werk)veld en het ontbreken van een academische pendant in het wo - niet alleen geschikt, maar ook klaar voor is.

Al in 2010 refereerde de Commissie Veerman aan “een op termijn meer eigenstandige positie waarin KUO's zelf het promotierecht kunnen verwerven als optie, gegeven het unieke karakter van dit onderwijs”⁵. In de KUO Next agenda 2016-2020⁶ is stevig ingezet op het kunstvak-onderwijs als erkende plaats voor research & development met een stevige basis voor een derde cyclus. Enerzijds als bijdrage aan een gezond onderzoeksklimaat en in het verlengde van de masteropleidingen die in het kader van het Sectorplan zijn uitgebouwd, anderzijds om te kunnen blijven concurreren op een internationale onderwijs- en onderzoeksmarkt.

In de Wetenschapsbrief 2019 gaf minister Van Engelshoven (OCW) aan met belangstelling uit te kijken naar de visie vanuit de kunstopleidingen voor een derde cyclus. Via de “Schets voor een visie op de derde cyclus voor kunst- en creatieve opleidingen in het hbo”⁷ deelden we die met haar in april 2019, via de Vereniging Hogescholen en gebundeld met andere green papers vanuit collega-hogescholen. Via de Strategische Agenda Hoger Onderwijs werd de deur voor een derde cyclus in het hbo vervolgens daadwerkelijk opengezet. Deze propositie is onze uitwerking van de vraag om als sector Kunst + Creatief met een onderlegger te komen om vervolgens als sectoren gezamenlijk met een voorstel voor een pilot derde cyclus in het hbo te komen.

Het cluster Kunst+Creatief verheugt zich op het vooruitzicht om samen met de andere clusters een pilot derde cyclus in het hbo te mogen ontwikkelen. Waar we als cluster enerzijds onze meerwaarde en sectorspecifieke kenmerken benadrukken, verbinden we ons ook aan de uitgangspunten uit de VH-VSNU-paper⁸ en daarmee aan de verantwoordelijkheid om bij te dragen aan een zelfstandige, volwaardige en internationaal erkende derde cyclus binnen het

2 Van belang in dit verband zijn de Florence Principles van ELIA (zie ook H5 en bijlage 5 van de propositie)

3 zie bijlage 1, Visie derde cyclus voor kunst- en creatieve opleidingen in het hbo

4 <https://www.clicknl.nl/themas/missiegedreven-innoveren/>

5 https://www.ggzvs.nl/Portals/16/pdf_documenten/Dossiers%20openbaar/Aanpassing%20onderwijsgraad/rapport-differenti-ren-in-drievoud-commissie-veerman.pdf

6 https://www.vereniginghogescholen.nl/system/knowledge_base/attachments/files/000/000/619/original/KUONEXTvoorstudiejaren2016-2020.pdf?1475737464

7 bijlage 1: Visie derde cyclus voor kunst- en creatieve opleidingen in het hbo

8 https://www.vereniginghogescholen.nl/system/knowledge_base/attachments/files/000/001/071/original/Position_paper_VH_VSNU_binair_stelsel_september_2019.pdf?1569489849, september 2019

hbo. Een derde cyclus, die aansluit op het beroepsgerichte karakter van het hbo, gelijkwaardig maar verschillend ten opzichte van de universitaire derde cyclus en van een goede gewaarborgde kwaliteit op niveau 8 van het NLQF/EQF.

In het kunstvakonderwijs en creatieve opleidingen wordt al langer geëxperimenteerd en samengewerkt op het gebied van een derde cyclus onderwijs en onderzoek. Dit gebeurt in Nederland in een beperkt aantal promotietrajecten in samenwerking met universiteiten⁹, met voortrajecten op een derde cyclus (pre-PhD) en in internationale programma's. Deze expertise en ervaringen nemen we mee in de ontwikkeling van een hbo-derde cyclus pilot in de kunsten en creatieve sector, maar brengen we uiteraard ook graag in bij de gezamenlijke ontwikkeling van deze hbo-brede pilot.

1.2 DE SECTOR KUNST + CREATIEF

De creatieve industrie is een dynamische, ondernemende en diverse sector, bestaande uit kunstenaars en creatieve professionals vanuit uiteenlopende disciplines: van podiumkunsten tot erfgoed, van interaction design tot architectuur en van mode tot media. Dit is het brede werkveld waar we onze kunst-, ontwerp- en creatieve studenten voor opleiden. In de meest recente Kennis- en Innovatieagenda deelt CLICKNL disciplines in de creatieve industrie in twee categorieën: de ontwerpende disciplines en creatieve content - om de diversiteit van de sector te karakteriseren. De kunsten maken in deze indeling onderdeel uit van de creatieve sector. Door de inrichting van het hoger onderwijs in opleidingen in kunstvakonderwijs en creatieve opleidingen, hebben wij het over Kunst+Creatief.

“Een deel van de creatieve professionals werkt onafhankelijk, als individu of als collectief, aan projecten die ze op eigen initiatief starten.

Het andere deel werkt in opdracht in het creatieve mkb, of binnen niet-creatieve bedrijven of organisaties, waaronder overheid en maatschappelijke organisaties, waar ze betrokken zijn bij innovatieprocessen. Creatieve professionals werken vaak in en voor andere sectoren, zoals de zorg, energie, veiligheid en bouw, die daarmee toepassingsgebieden zijn voor creatieve interventies. Wat al deze professionals bindt is dat ze allemaal creativiteit gebruiken als middel om waarde te creëren.”¹⁰

De creatieve industrie als economische sector is goed voor 2,9 procent van de totale omzet van de Nederlandse economie.¹¹

Creatieve content	Film & fotografie - inclusief series en documentaires. Radio & TV - inclusief online video, streaming en formats. Evenementen - inclusief festivals, concerten en musicals. Muziek - inclusief moderne genres en klassieke muziek. Literatuur & journalistiek - inclusief tijdschriften, dagbladen en poëzie. Podiumkunsten - inclusief toneel, muziek, dans en kleinkunst. Beeldende kunst Cultureel erfgoed & ambachten
Ontwerpende disciplines	Architectuur & gebouwde omgeving - inclusief landschap en interieur Productontwerp - inclusief industrial design, meubelontwerp en fooddesign Mode - inclusief textiel en accessoires Game-ontwerp - inclusief games als entertainment en toegepaste games. Digitaal ontwerp - inclusief digitale interactie en gebruikerservaringen (ux) Merkrecreatie & communicatie - inclusief marketing, interne communicatie, marketingcommunicatie, corporate communicatie, grafisch en multimediaal ontwerp Systeem- & procesontwerp - inclusief service design, social design, design for policy.

tabel: ontwerpende disciplines en creatieve content uit de Kennis- en Innovatieagenda voor de Creatieve Industrie 2020-2023 (p.19-20)

¹⁰ Kennis- en Innovatieagenda voor de Creatieve Industrie 2020-2023, versie januari 2020, CLICKNL, p.19-20

¹¹ Paul Rutten, Kracht van verbeelding: Perspectieven op creatieve industrie, Hogeschool Rotterdam, 2014, p. 3 en 32; zie ook de Innovatieagenda van ClickNL, <https://www.clicknl.nl/kennis-en-innovatieagenda/>

2 Onderzoek in de kunst- en creatieve sector als motor voor innovatie

Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, AHK

In welke mate is er aantoonbaar commitment voor/toegevoegde waarde van het afnemend werkveld over nut en noodzaak van (een pilot met) de derde cyclus in het hbo op dit thema?

2.1 DE MAATSCHAPPIJ VRAAGT TOENEMEND OM CREATIEVE SKILLS

De maatschappelijke vraag naar interdisciplinaire samenwerking met mensen met ontwerpende en creatieve skills is groot. De verwachting is dat dit de komende tijd alleen maar zal toenemen om meer duurzame, inclusieve en innovatieve samenlevingen op te bouwen. In uiteenlopende sectoren is behoefte aan de kennis en kunde vanuit de kunsten, de kunsteducatie, erfgoed, creatieve en ontwerpende vakken. Dat geldt voor de creatieve industrie, maar ook in het onderwijs, de architectuur of de gezondheidszorg.

“Creativiteit is essentieel voor een zich voortdurend vernieuwende kennissamenleving. In de kunsten en de ontwerp praktijk staat de creativiteit standaard al centraal. Het artistieke experiment kan model staan voor maakprocessen in andere domeinen. De kunsten leveren zo een perspectief op vraagstukken in die andere domeinen, zoals de zorg, het management of de politiek.”

NWA: Kunsten als motor voor innovatie en reflectie in een hightech samenleving

Internationaal blijkt uit verschillende onderzoeken¹² dat creative skills hoog scoren in lijstjes met veel gevraagde competenties. Uit een recent KNAW onderzoek is ook gebleken dat er bij werkgevers behoefte bestaat aan gepromoveerden in de kunsten¹³.

Dit sluit aan op het recent verschenen advies van de Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie (AWTI). De AWTI meent dat het betrekken van de creatieve sector nodig is voor de grote maatschappelijke transitie waar Nederland voor staat:

“Het is belangrijk om de creativiteit te benutten van diegenen die in staat zijn om buiten de gebaande paden te treden. Creatieve denkers en makers kunnen tot originele en slimme interventies komen die mensen verleiden en in beweging brengen, en die leiden tot design-for-change. Maatschappelijke transitie gaan bovendien gepaard met culturele verandering en een herijking van normen, waarden en gedrag.”¹⁴

Ook de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid stelt dat kunst en cultuur essentiële onderdelen van een innovatief ecosysteem zijn. Ook voor de regionale economische ontwikkeling wordt groot belang gehecht aan de

creatieve industrie en aan creatief werk¹⁵.

Artistiek, ontwerpend en creatief onderzoek is onderdeel geworden van grootschalige onderzoeks-beleidsagenda's. Dit is terug te zien in de complexe EU kaderprogramma's zoals het nieuwe *Framework Programme Horizon Europe* en in andere Europese regelingen die zich veelal richten op de aanpak van maatschappelijke vraagstukken vanuit bijvoorbeeld technologische ontwikkelingen en innovatie¹⁶.

De doelstellingen voor duurzame ontwikkeling van de Verenigde Naties¹⁷ richten zich met name op maatschappelijke en politieke vraagstukken die de menselijke, de creatieve en de sociale dimensie nodig hebben om samen te kunnen werken in een multi stakeholder-economie. Vragen over gendergelijkheid (doel 5), innovatie (doel 9), vermindering van ongelijkheid (doel 10), duurzame gemeenschappen (doel 11) en verantwoorde consumptie (doel 12) zijn direct verbonden met de productie en impact van kunsten in de wereld.

Er is behoefte om onze welvaart en technologie in een context te plaatsen waarbij bewustwording en ethiek een steeds belangrijke rol spelen.

Caroline Nevejan, Chief Science Officer - Gemeente Amsterdam:

“Voor de toekomst van de stad is de bijdrage van kunstenaars en ontwerpers van groot belang. Immers zij laten onze dagelijkse werkelijkheid vanuit een andere blik zien. En zij gunnen ons vaak een visie op de toekomst. Daarnaast, en niet te onderschatten, bieden zij de stad inspiratie moed en troost. Het initiatief voor een derde cyclus ondersteunen wij van harte omdat het niveau van de noodzakelijke bijdrage van kunstenaars en ontwerpers steeds hoger moet zijn om deze maatschappelijke bijdrage op een zinvolle manier gestalte te kunnen geven. Juist deze bijdrage van kunst en ontwerp is voor de stad onontbeerlijk.”

Deze vraag om en toegevoegde waarde van creatieve skills, in innovatiegebieden zoals circulaire economie, biotechnologie, big data en zorg blijkt ook uit de reeds bestaande samenwerkingen van klassieke wetenschappelijke onderzoekers en ontwerpers en kunstenaars:

- Op het gebied van mode hebben bijvoorbeeld modehuizen als H&M, G-Star, Zara en andere fast-fashion producenten interesse getoond in het creëren van alternatieve

¹² OECD, World Economic Forum

¹³ Promoveren werkt. KNAW, 2016

¹⁴ Versterk de rol van Wetenschap, Technologie en innovatie in maatschappelijke transitie, AWTI (2020)

¹⁵ Wetenschappelijk Raad voor Regeringsbeleid (2016). Cultuur herwaarderen. Regioplan beleidsonderzoek. Pas de deux: Het ruimtelijk samenspel van Cultuur en economieën in Nederland (2017)

¹⁶ o.a. Framework Programme <https://ec.europa.eu/research/pdf/horizon-europe/annex-2.pdf> en <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/ict-art-starts-platform>

¹⁷ <https://sdgs.un.org/goals>

economieën en materialen van de mode. Het Expertisecentrum Toekomstige Makers van ArtEZ heeft in samenwerking met Wageningen University and Research meegewerkt aan de totstandkoming van de Dutch Circular Textile Valley om een circulaire economie voor de mode te creëren.

- Ook is er vanuit ziekenhuizen en zorgcentra een groeiende behoefte om met artistieke interventies, muziektherapie en co-creatieve maakprocessen met kwetsbare bevolkingsgroepen te werken aan welzijn en palliatieve zorg. Zo is HKU lectoraat Performatieve Maakprocessen partner in een door het KWF gefinancierd onderzoeksproject van AMC, waarin kunstenaar/onderzoekers de geestelijk verzorgers trainen in het verzamelen en transformeren van (levens)verhalen van terminale patiënten.
- Voor Big Data-technologiebedrijven zijn de ideeën van interface-ontwerp, visuele ervaring, kunstmatige intelligentie-gedreven sociale toepassingen en cognitieve- en gedragsinput, de kunst-, ontwerp- en prestatiesectoren kritische partners geworden die helpen bij het ontwikkelen van de nieuwe manieren van onderzoek en productie.
- Grote tech-giganten zoals Facebook en Google hebben de werkgelegenheid van kunstenaars en ontwerpers in hun bedrijven vergroot, en geven de voorkeur aan kunstenaars die een onderzoekspraktijk hebben die kan worden gevalideerd en gemeten. Apple rekruteert al nu hun nieuwe medewerkers primair op basis van creatieve vaardigheden en geeft creatieven (met name designers) een sleutelrol in hun productontwikkeling.¹⁸ Dit geldt ook voor Nederlandse bedrijven en startups zoals bijvoorbeeld WeTransfer dat integraal met kunstenaars en creatieve makers samenwerkt.
- Het ontwikkelen van, bijvoorbeeld, “smart cities” kan niet anders dan in transdisciplinaire teams waarin naast informatica deskundigen en sociale wetenschappers ook architecten en ontwerpers, vaak ook kunstenaars (zoals mediakunstenaars en community artists) meewerken. Zie bijvoorbeeld het werk van Waag rond Smart Citizens¹⁹.
- Bij de ontwikkeling van duurzame producten met hulp van biotechnologie worden bio designers en bio artists betrokken, zoals in het projecten voor duurzame, op nieuwe, in biolabs ontwikkelde materialen gebaseerde verpakkingen voor supermarkketens zoals Albert Heijn door het Centre of Applied Research for

Art, Design and Technology (Caradt) van Avans Hogeschool en instituten die op het snijvlak van industrie, wetenschap en de kunst-/ontwerp/creatieve sector werken, zoals Waag Society in Amsterdam en Blue City Lab in Rotterdam.

- In het Centre of Expertise ACIN wordt samengewerkt met creatieve industrie en partijen als de gemeente Amsterdam om creatieve oplossingen voor grootstedelijke vraagstukken te vinden. Onder andere met gebruikmaking van VR technieken en met gametechnologie.

Om in alle deze gebieden, research & development in de creatieve sector en bijbehorende artistieke research labs, in transdisciplinaire georiënteerde industrie-ontwikkeling en als individuele professionalisering van ZZP'ers - tot gelijkwaardige kwalificaties voor transdisciplinaire samenwerkingsverbanden te komen, zijn ontwerpers en kunstenaars nodig die op hetzelfde onderzoeks- en denkniveau kunnen werken als hun gepromoveerde collega's in andere domeinen.

In huidige onderzoeks- en samenwerkingsverbanden wordt vaak nog niet het hoogst mogelijke maatschappelijke rendement behaalt. De participatie van de kunstenaars en creatieve professionals in onderzoeksprojecten blijft soms nog beperkt tot een bijdrage als ‘maker’ of illustrator (bijv. in het visualiseren van complexe data uit wetenschappelijk onderzoek) - en niet vanuit het onderzoek. De innovatiekracht van het artistieke en creatief onderzoek zou hierin beter benut kunnen worden. Hiervoor is het noodzakelijk dat andere disciplines ook kennis hebben over de mogelijkheden en meerwaarde van praktijkgericht onderzoek in het kunst- en creatieve domein.

Een eigen derde cyclus is wat nu nog ontbreekt om de duurzaamheid van onze leer- en onderzoeksgemeenschappen en bijbehorende maatschappelijke waardecreatie te stimuleren en borgen²⁰.

¹⁸ Een goed voorbeeld is het recruitersvideo op <https://www.apple.com/jobs/us/> en de recruiterspagina voor het Apple Industrial Design Team: "Design is more than the way something looks. Apple designers understand how design defines the entire experience.", <https://www.apple.com/jobs/us/teams/design.html>

¹⁹ <https://waag.org/nl/lab/smart-citizens-lab>

²⁰ Verkenning naar de versterking van praktijkgericht onderzoek aan kunsthogescholen (Bosman&Vos, Regieorgaan SIA, maart 2020), p.15.

2.2 EEN DERDE CYCLUS IS DAARVOOR VAN GROTE WAARDE

Door als sector het beste uit onszelf te halen, en ons volle potentieel te ontwikkelen, kunnen wij optimaal tegemoet komen aan de maatschappelijke vraag. Leven lang leren en professionaliseren door systematisch onderzoek is in dat kader onontbeerlijk. Bijdragen aan complexe vraagstukken in een snel veranderende samenleving, vraagt om verdiepend en praktijkgericht onderzoek in een derde cyclus. De kunst-, ontwerp- en creatieve sector laat al ontwikkelingen zien op de grensvlakken met diverse vormen en methodes van onderzoek. Nederlandse voorbeelden hiervan zijn:

- kunst-, design- en creatieve technologie laboratoria van oa Waag Society (Amsterdam), V2_ (Rotterdam), Baltan Labs (Eindhoven), STEIM (Amsterdam), TETEM (Enschede), LIMA (Amsterdam), Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid (Hilversum);
- de hybridisering van kunstpraktijk, cultuurtheorie en sociaal activisme in hedendaagse kunstinstellingen zoals (The Institute formerly known as) Witte de With (Rotterdam), BAK (Utrecht), Casco (Utrecht), De Appel (Amsterdam), Black Archives (Amsterdam), Vleeshal (Middelburg), West Den Haag, Sonsbeek Biënnale (Arnhem); National Centre for Performing Arts (Arnhem/Utrecht),
- de hybridisering van wetenschappelijk onderzoek, ontwerp en architectuur in organisaties als STRP (Eindhoven), Dutch Design Week (Eindhoven), Dutch Circular Textile Valley (heel Nederland), Blue City Lab (Rotterdam), InScience (Nijmegen)
- architectenbureaus als OMA/Rem Koolhaas en Superuse Studios (Rotterdam).

Al deze organisaties werken samen met internationale kunstenaars en ontwerpers die in het buitenland zijn gepromoveerd met artistieke PhDs. Velen van hen zien een toenemende vraag naar gepromoveerde kunstenaars en ontwerpers en onvoldoende gelegenheid om deze kwalificaties in het Nederlandse hoger onderwijs te verwerven en steunen daarom onze propositie²¹.

Marcel Kosters, Informaat: “Er is in het algemeen een groeiende maatschappelijke vraag naar interdisciplinaire samenwerking tussen professionals met ontwerpende en creatieve vaardigheden. Als maatschappelijk partner is Informaat zeer geïnteresseerd in ‘deeply-educated and talented designers’.

V2_Lab for the Unstable Media: Kunst en ontwerp spelen een essentiële rol in de maatschappelijke inbedding van technologische ontwikkelingen. Daarom schept V2_ een context waarin kwesties met betrekking tot de sociale impact van technologie worden verkend door middel van kritische dialoog, artistieke reflectie en praktijkgericht onderzoek. Bij het inrichten en uitvoeren van dit praktijkgericht onderzoek is de rol van gepromoveerde medewerkers en gepromoveerde kunstenaars en ontwerpers niet meer weg te denken.

Postacademische instellingen als de Jan van Eijck Academie en BAK Basis voor Actuele Kunst in Utrecht onderschrijven ook het belang van de ontwikkeling van een derde cyclus voor de beroepspraktijk en het onderwijs. “Het aanbieden van een PD in de kunsten biedt kansen voor onderzoeksvoorstellen met een meer praktijk- en beroepsgericht karakter. We zijn er van overtuigd dat een derde cyclus voor (kunst) hogescholen een verdieping en verrijking (...) oplevert.”²², aldus Hicham Khalidi, directeur Jan van Eijck Academie.

Bart Ahsmann, directeur CLICKNL:

“Tegelijkertijd vraagt de dynamiek en de toenemende complexiteit van maatschappelijke uitdagingen om doorontwikkeling en vernieuwing van die kennisbasis. We beschrijven die noodzaak onder andere in de roadmaps van onze KIA; een mer-a-boire voor wetenschappelijk onderzoek. Een derde cyclus in de kunsten en Creatieve sector zal daar een verrijking aan geven die in het huidige ecosysteem ontbreekt maar zal bovendien bijdragen aan de broodnodige wetenschappelijke competenties van creatieve professionals. Daarmee draagt het ook bij aan maatschappelijk verdienvermogen; in deze zesde KIA kan het creatieve en kunstenveld, met de eigen methodologische kenmerken, een voorname rol spelen.”

²¹ zie bijlage 2 en 6: Steunbetingingen topsector en maatschappelijke partners en steunbrieven

²² steunbrief Jan van Eijck Academie, zie bijlage 6

2.3 ZOALS BLIJKT UIT BEST PRACTICES UIT HET BUITENLAND

Anders dan in Nederland is een derde cyclus in veel Europese landen²³ in het hogere kunstvak- onderwijs gebruikelijk. Voor muzikale compositie bestaat er zelfs sinds midden vorige eeuw de mogelijkheid om een derde graad te behalen²⁴. Deze kunstenaars en ontwerpers kunnen een (vaak universitaire) graad halen in het creatieve domein, met een bewezen meerwaarde. Onderstaande staan internationale best practices, die de toegevoegde waarde van een derde cyclus voor de creatieve professionals inzichtelijk maken:

- De vaktijdschrift ArtReview noemde in 2017 de Duits-Japanse kunstenares Hito Steyerl²⁵ de 'most influential artist' van de wereld. Steyerl promoveerde in 2003 in een promotieprogramma voor kunstenaars bij de Academy of Fine Arts Vienna en werkte in Nederland door publicaties mee aan de definitie van artistic research.²⁶ Haar doorbraak als kunstenaar gebeurde vanaf 2010 toen ze zich, door middel van haar promotieonderzoek, van artistieke documentaire filmmaker naar mediatheoretisch en -technologisch reflecterende installatiekunstenaar verder ontwikkelde en in de kunstkritiek een 'research artist' wordt genoemd.
- Het artistieke onderzoeksproject 'Forensic Architecture' van de Israëliësch-Britse (en gepromoveerde) architect Eyal Weizman krijgt internationale media aandacht door zijn forensische reconstructie van humanitaire misdrijven in internationale oorlogs- en conflictgebieden door middel van computer-gebaseerde architectuur analyse en is benoemd tot adviseur van de International Criminal Court in Den Haag.
- Voor de Nederlandse kunstenaar Jonas Staal betekende zijn artistieke promotieonderzoek op het gebied van propagandakunst zijn internationale doorbraak. Inmiddels is het door MIT Press gepubliceerd²⁷. Hij kreeg voor zijn (in samenwerking met Het Nieuwe Instituut in Rotterdam gerealiseerde) onderzoeksproject over de Amerikaanse propagandist Steve Bannon aandacht in internationale nieuwsmedia.

- De Nederlandse ontwerper Koert van Mensvoort, afgestudeerd met een Masterdiploma bij de Rietveld Academie in Amsterdam in 1997 en gepromoveerd in industrieel ontwerp bij de TU Eindhoven in 2009, is een van de invloedrijkste denkers op het gebied van kunstmatige intelligentie en biotechnologie in Nederland. Hij is nu directeur van het Next Nature Network en lid van de KNAW.
- Er zijn inspirerende voorbeelden van bedrijven op het gebied van creatieve technologie, bijvoorbeeld de op robotica en kunstmatige intelligentie gespecialiseerde Almende Groep (Rotterdam) en de serious game studio RANJ (Rotterdam) die artistieke of ontwerpende onderzoekers in hun doctoraal en postdoctoraal onderzoek ondersteunen, omdat ze hierin een belangrijke meerwaarde voor zichzelf en de sector zien. Het draagt bij aan innovatie en hun marktpositie.
- Dit zien we ook in het buitenland: een internationale video game-ontwikkelaar als Ubisoft support promotieonderzoek in hun studio's, waardoor onderzoekers hun werk op het gebied van cutting edge games ingebed als onderdeel van de industrie kunnen uitvoeren. Voor de doorwerking van dit promotieonderzoek heeft Ubisoft kleine onderzoekscentra, zoals La Forge in Montreal²⁸, waar ontwikkelaars en academici werken om het nieuwste onderzoek naar de commerciële entertainmentsector te brengen²⁹.

23 Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Oostenrijk, Zweden, Noorwegen, Denemarken, Finland

24 Bulletin of the National Association of Schools of Music, 9 July 1938, pp.10 – 11 en Warner L. Imig, 'The Development of the Degree "Doctor of Musical Arts" in the USA,' Yearbook of the International Society for Music Education, 4 (1977): p. 116.

25 Het transdisciplinaire Indonesische collectief Ruangrupa 'een ruimte voor kunst', dat werkte als curatorenteam voor de Sonsbeek Biennale 2016, is als geheel benoemd tot artistieke leider van de Documenta 2022 in Kassel.

26 Hito Steyerl, Aesthetics of Resistance: Artistic Research as Discipline and Conflict, in: maHKUzine, Journal of Artistic Research, Utrecht: HKU, 2010, 31-37, http://www.mahku.nl/download/mahKUzine08_web.pdf

27 <https://mitpress.mit.edu/contributors/jonas-staal>

28 <https://montreal.ubisoft.com/en/our-engagements/research-and-development/>

29 Ubisoft steunbrief in bijlage 6

2.4 DAT MOET IN NEDERLAND OOK MOGELIJK ZIJN

Het is van belang om het Nederlandse kunst- en creatieve onderwijs internationaal aantrekkelijk te houden voor het aantrekken en behouden van talent. Op gerenommeerde masteropleidingen van Nederlandse kunstacademies, zoals Rietveld/Sandberg Institute, KABK, Willem de Kooning Academy/Piet Zwart Institute, Dutch Art Institute/ArteEZ, werken nu relatief veel buitenlandse (gepromoveerde) docenten. Tegelijkertijd ‘verliezen’ zij talentvolle studenten en docenten uit Nederland aan kunstuniversiteiten zoals Goldsmiths University of London, Alvar Aalto University Helsinki of in het MEDEA Research Lab van Malmö University, of aan promotietrajecten in Azië en Nieuwe Zeeland omdat vergelijkbare derde cyclus studie- en kwalificatiemogelijkheden in Nederland niet bestaan..

Tot nu toe hebben in Nederland opgeleide kunstenaars, ontwerpers en hbo-creatieven twee keuzes als ze in Nederland willen professionaliseren als onderzoekers voor transdisciplinair werk: ze blijven ofwel met hun kwalificatie op bachelor- of masterniveau, en daarmee en internationaal vaak ondergekwificeerd, of ze gaan naar universiteiten waar ze in andere discipline promoveren. Zo onderbenutten ze feitelijk hun specialisatie en bijzondere kennis.

Een derde cyclus in het hbo biedt de kans voor excellente kunstenaars en creatieven om in hun eigen vak en met hun eigen vaardigheden en specialistische kennis op het hoogste niveau onderwijs te volgen en onderzoek te doen, om dit specifiek en professioneler voor onderzoeksmatige werktrajecten in te kunnen zetten - of in transdisciplinaire teams, zoals hiervoor beschreven, of als docenten. Dit sluit aan bij het Advies van de Raad voor Cultuur aan de Minister om zich ten doel te stellen: “Dat creatieve en kunstzinnige talenten kansen en mogelijkheden krijgen om zich artistiek te ontplooiën. [...] En dat er faciliteiten zijn waar kunstenaars en makers (startend, mid career of gevestigd) zich verder kunnen ontwikkelen, wanneer zij het kunstvakonderwijs hebben afgerond en een professionele beroepspraktijk kunnen starten, of al hebben gestart.”³⁰

De derde cyclus is nodig vanwege de doorlopende leerlijn en een relevant loopbaanperspectief; van docenten met mastertitel via de derde cyclus naar postdoc en senior-onderzoeker of lector. Daardoor krijgt het Nederlandse kunstvakonderwijs een eigen kweekvijver en keten in praktijkgericht onderwijs- en onderzoek. In andere landen is dit al de norm.

Met een volwaardige derde cyclus en het onderzoeksklimaat dat dit met zich meebrengt

kunnen lectoraten hun onderzoekers behouden (die anders in het buitenland en in andere sectoren hun heil zoeken) en voor hen adequate posities vinden binnen de bestaande structuren van het hbo.

“Een Nederlandse Professional Doctorate zou [...] uitkomst kunnen bieden [voor de aansluiting derde cyclus in Nederland met het werkveld] en zowel de praktijk van V2_Lab als de kunst- en ontwerpsector in het algemeen versterken.”

Michel Dartel, directeur V2_: “Door het gebrek aan kansen in Nederland voor kunst- en ontwerpprofessionals om te promoveren op basis van praktijkgericht onderzoek, zijn zowel de gepromoveerde (oud-)medewerkers van V2_Lab als de gepromoveerde kunstenaars en ontwerpers waarmee we werken gepromoveerd aan wetenschappelijke universiteiten of buitenlandse academies. Zij moeten vervolgens in de praktijk van V2_ de omschakeling maken van wetenschappelijk naar praktijkgericht onderzoek of van promotieonderzoek in het buitenland naar de Nederlandse kunst- en ontwerpsector. De aansluiting tussen promotietrajecten rond praktijkgericht onderzoek en het werkveld is binnen Nederland dus niet ideaal.”

³⁰ <https://toekomst-cultuurbeleid.cultuur.nl/verkenning/doelstellingen-cultuurbeleid>

3 Een stevig onderwijsfundament

Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, AHK

Op welke aanwezige tweede en eerste cyclus bouwt de voorgestelde pilot voor een derde cyclus voort en is een doorlopende leerlijn zichtbaar?

3.1 DE DOORLOPENDE LEERLIJNEN STAAN ALS EEN HUIS

Het kunstvakonderwijs heeft met de introductie van de BaMa-structuur veel werk verzet om onderzoek in de doorlopende leerlijnen in te voeren³¹. Elke hogeschool heeft dit op eigen wijze en tempo gedaan en daarmee is een rijke en diverse onderzoekstraditie in het kunstvakonderwijs nu niet meer weg te denken.

Inmiddels wordt breed erkend, zoals door de plek in de Nationale Wetenschapsagenda (NWA) met de 'route' Kunst en Innovatie in de 21e eeuw³² dat artistiek onderzoek (i.e. onderzoek in en door de kunsten) ook specifieke eigen criteria kent en ontwikkelt en bijvoorbeeld tevens een publieke en ook systematische kant heeft (onderzoekverantwoording); daarnaast erkent men dat deze nieuwe vormen van onderzoek nieuwe kennis en vaardigheden opleveren die in een reguliere kunstenaarspraktijk niet of nauwelijks tevoorschijn zouden komen.

Dit heeft er ook toe geleid dat theorieonderwijs meer betrokken wordt bij het sterk op praktijk, maken en repeteren gerichte onderwijs, op zowel bachelor- als masterniveau. Theoretici en praktijkdocenten worden steeds vaker in gezamenlijkheid betrokken bij het onderwijs en de beoordeling daarvan. Bij sommige academies heeft dit geleid tot speciale bachelor-programmaonderdelen waarin de samenhang van theorie en praktijk heel expliciet uitgedragen wordt zoals het THINK-programma van ArtEZ waaraan alle art & design studenten meedoen of de onderzoeksateliers bij Zuyd. Hierin is (artistiek) onderzoek een organisch onderdeel. Voor sterk op samenwerking met universiteiten gerichte opleidingen zijn speciale honours tracks in het leven geroepen waarin multidisciplinair of interdisciplinair onderzoek centraal staat, zoals bij de Rietveld Academie en bij ArtEZ. In Rotterdam is bij RASL ook een multidisciplinaire samenwerking opgezet waarin het mogelijk is duale trajecten te volgen. Gezamenlijk uitgangspunt van al dit soort samenwerkingen is het belang van onderzoek voor het onderwijs en de eigen toekomstige beroepspraktijk. Met deze basis leggen de opleidingen ook het verband met de masteropleidingen.

De masteropleidingen in het kunstvakonderwijs hebben onderzoek ruimhartig omarmd. Het kunstvakonderwijs heeft al veel ervaring met masteronderwijs (ruim 20 jaar) en heeft bij de vaststelling van de Dublin-descriptoren de gelegenheid te baat genomen om al het masteronderwijs "onderzoeksproof" te maken. Hierin zijn zij goed geslaagd, zoals blijkt uit de diverse accreditaties, waar onderzoek stelselmatig aan de orde komt.

In de hogescholen is het masteronderwijs

verschillend georganiseerd. Zo vormen zij soms aparte instituten zoals het Sandberg Instituut (geparenteerd aan de Rietveld), Het Piet Zwart Instituut (geparenteerd aan Willem de Kooning), de Graduate School ArtEZ (geparenteerd aan diverse academies), en zijn zij soms integrale masteropleidingen binnen een academie, zoals bij de AHK. Gezamenlijk aan vrijwel alle masteropleidingen is evenwel het belang dat gehecht wordt aan (artistiek en creatief) onderzoek.

Men is eenduidig in het belang van onderzoek door en in de kunsten, wat wil zeggen dat de artistieke praktijk zelf ook als onderzoek gezien wordt. De discursiviteit die hieraan wordt gekoppeld (scripties, presentaties, onderzoeksverslagen et cetera) verschilt per instelling en vloeit voort uit de specifieke context van de vakgebieden. Ook zijn er diverse opvattingen over de te volgen onderzoeksmethoden, omdat de kunsten zich in hun onderzoek tot verschillende kennisgebieden (en de daarbij behorende wetenschappelijke opvattingen) verhouden en mede daarop de methodes baseren. Diversiteit van en experimentatie met onderzoeksstijlen is juist een belangrijke kwaliteit van artistiek onderzoek.

Sommige masteropleidingen zoals die van het Sandberg-instituut, het Piet Zwart Institute en de Graduate School van ArtEZ ontwikkelen zich steeds meer in de richting van research masters zoals de universiteit die kent. Er is ook steeds meer nauwe samenwerking met universiteiten om het niveau van onderzoek te bewaken en verder te ontwikkelen. Uit de vele samenwerkingen blijkt ook de (h)erkenning van het specifieke van kunstonderzoek. Zo zijn samenwerkingsverbanden als ARIAS in Amsterdam ontwikkeld, RASL in Rotterdam, CORPS-AS bij ArtEZ, MERIAN en MCICM in Maastricht, enzovoorts. Ook bij het verkrijgen van een eigen derde cyclus blijven deze verbanden zeer waardevol en noodzakelijk.

³¹ Zie tabel Doorlopende leerlijnen voor een overzicht van de doorlopende leerlijnen van de betrokken instellingen

3.2 DOORONTWIKKELING: DERDE CYCLUS IS DE VOLGENDE STAP

Het kunstvakonderwijs en de creatieve opleidingen zijn gemotiveerd om onderzoek stevig te verankeren in een doorlopende leerlijn. In de tabel “Doorlopende leerlijn” aan het einde van dit hoofdstuk is het totaaloverzicht opgenomen van de bachelor- en masteropleidingen van de hogescholen die in dit cluster deelnemen; gekoppeld aan de lectoraten, kennisinstellingen, CoE's en andere netwerken die relevant zijn voor het deelnemen aan een derde cyclus traject. Dit laat zien dat de invoering van een eigen derde cyclus logisch is.

Een derde cyclus kan meer ruimte bieden om binnen de onderzoeksleerlijn de voortdurende dialoog en discussie over de rol en inhoud van onderzoek te voeren mede vanuit het hoogst bereikbare niveau (bachelor/master/doctoraat). Met name het masteronderwijs is er bij gebaat voeding te krijgen uit de derde cyclus, zodat het voortdurend zijn criteria kan specificeren en hanteren.

De lectoraten spelen een belangrijke rol in de derde cyclus, met name omdat de meeste lectoren gepromoveerd zijn en ruime onderzoeks-ervaring hebben. Door een eigen derde cyclus te introduceren kan hun kennis en ervaring beter benut worden en kan de kennis van onderzoek veel beter circuleren omdat er op doctoraal niveau geacteerd wordt.

Om studenten ook specifiek voor te bereiden op de derde cyclus zijn diverse informele, extra-curriculaire initiatieven ontstaan, zogenaamde ‘PhD’-klassen, zoals THIRD (AHK), Making Things Public (Rietveld), Future Methodologies - pre-PhD (HKU), AIRS (ArtEZ) en FDMCI (pre-)promotie-programma (HvA - Faculteit Digitale Media en Creatieve Industrie). Dit soort instrumenten zijn vaak ook open voor docenten in het kader van life long learning, waardoor een sterke integratie van onderwijs en onderzoek ontstaat.

Een goed voorbeeld hiervan is THIRD van de AHK. In een tweejarig programma ontwikkelen studenten hun eigen onderzoek als voorbereiding op een mogelijk derde cyclus traject. Bijzonder aan dit programma is dat het een derde cyclus leeromgeving tracht te vinden dat het beste bij het onderzoek van de student past. Een aantal studenten is op basis van dit programma aangenomen op Nederlandse en buitenlandse opleidingen.

(PRE) 3E CYCLUS PROGRAMMA	TYPE PROGRAMMA / INSTRUMENT	EXTRA INFORMATIE
THIRD / DAS (AHK)	schakelprogramma / voortraject derde cyclus	https://www.atd.ahk.nl/en/das-research/research-groups/3rd-cycle/third-3rd-cycle-research-groups/
Future Methodologies (HKU)	pre-PhD programma / voortraject derde cyclus intern en extern HKU	gestart in 2018 https://www.hku.nl/Home/Education/PreparatoryCourses/PilotPrePhD.htm
FDMCI (HvA - Faculteit Digitale Media en Creatieve Industrie)	(pre-)promotieprogramma	https://www.hva.nl/create-it/over-kenniscentrumfdmci/voor-docenten/voor-docenten.html#anker-promoveren
Making Things Public (Gerrit Rietveld Academie)	onderzoeksprogramma voor een groep 3e cyclus onderzoekers (PhD) - intern en extern van de Gerrit Rietveld Academie (GRA) en het Sandberg Instituut (SI)	https://laps-rietveld.nl/?page_id=5
Promotievouchers (Hogeschool Rotterdam)	instrument ter stimulering van 3e cyclus trajecten als onderdeel van professionalisering	De hogeschool faciliteert promoveren door de inzet van promotievouchers: https://hogeschool-rotterdam.foleon.com/onderzoek/hpm2019po/onderzoek-doen-bij-hogeschool-rotterdam/
MERIAN	support en begeleiding van research community o.a. op gebied van 3e cyclus onderzoek	https://www.zuyd.nl/over-zuyd/nieuws/2020/06/promoveren-in-de-kunsten-%E2%88%92-nu-mogelijk-in-maastricht
GRASP / Artistic Research Community	voortraject op een artistieke PhD of PD	https://www.hanze.nl/eng/research/centre-for-applied-research/art-and-society
AIRS (ArtEZ International Research school)	support en begeleiding van research community o.a. op gebied van 3e cyclus onderzoek	http://airs.artez.nl/about/
ARIAS (Amsterdam Research Institute for Arts and Science)	onderzoeksplatform van Amsterdamse kennisinstellingen (hbo en wo) /o.a. advies m.b.t. 3e cyclus trajecten	https://arias.amsterdam/

Doorlopende leerlijn en onderzoeksomgeving

[illegible]

4

Een stevig onderzoeksfundament

Gyonne van Berge Henegouwen, Hanzehogeschool, lectoraat Image in Context, (foto: Deborah Roffel)

in welke mate is er sprake van een goed onderzoeks-trackrecord bij de genoemde hogescholen in een cluster en is er sprake van verwachte continuïteit (en hoe kan dit aangetoond worden)?

4.1 NATIONAAL EN INTERNATIONAAL GEWAARDEERD ONDERZOEK

De positie van het onderzoek in het kunstvak-onderwijs en de creatieve opleidingen is in het afgelopen decennium aanzienlijk versterkt. Hoewel er al een behoorlijk fundament aanwezig was, en er sprake van opgebouwde ervaring en kwaliteit is, zowel kwantitatief als kwalitatief, is er door de instellingen veel geïnvesteerd in onder meer lectoraten en professionalisering van medewerkers. Dat heeft geleid tot een sterk draagvlak voor onderzoek, zowel binnen de instellingen als in het beroepenveld.

De onderzoeksafdelingen van de hogeronderwijsinstellingen die kunst- en creatieve opleidingen aanbieden zijn van continue hoge kwaliteit. Zij worden elke zes jaar gevisiteerd (BKO, voorheen VKO), en de uitkomsten daarvan zijn altijd positief (zie tabel). Daarmee wordt duidelijk dat het onderzoek aan de kunstopleidingen een kwalitatief goede basis heeft en een goede relatie met het afnemend veld, waarvan elke hogeschool zo zijn eigen voorbeelden van heeft. Het gaat dan bijvoorbeeld om het begeleiden van diverse postdocs en promovendi, diverse samenwerkingsverbanden en relevante consortia rond gesubsidieerde onderzoeksprojecten en initiatieven voor een derde cyclus³².

Internationaal kent het Nederlandse kunst- en creatieve onderzoek veel erkenning. Zo organiseert de HvA op het gebied van Civic Design samen met internationale partijen in 2021 The Media Architecture Biennale (MAB 2021) en stonden ze aan de wieg van CHI PLAY, de toonaangevende conferentie op het gebied van games en play, van waaruit de 2019 editie in Amsterdam is georganiseerd³³.

Internationale erkenning blijkt ondermeer ook uit de toekenning van de Erasmus+ Strategic Partnership Grant aan de Gerrit Rietveld Academie als penvoerder van een internationale uitwisseling over de derde cyclus in het kunstvakonderwijs (partners in dit onderzoek zijn: Athens School of Arts, École Nationale Supérieure d'Arts de Paris-Cergy, EQ-Arts, Glasgow School of Arts, Merz Akademie, The Royal Danish Art Academy of Fine Art, Vilnius Academy of Arts)³⁴. Alumni van de AHK wonnen in 2020 de internationale Archiprix. Theoretici als Henk Borgdorff en Henk Slager worden beschouwd als een belangrijke stem in het internationale debat over artistiek onderzoek en AHK, HKU, Zuyd en Gerrit Rietveld Academie stonden aan de basis van het belangrijkste internationale peer reviewed tijdschrift op dit gebied: Journal of Artistic Research (JAR).

VISITATIES ONDERZOEKSEENHEDEN (BKO/VKO)	JAARTAL / KADER	RESULTAAT	JAARTAL / KADER	RESULTAAT
AHK Bouwkunst			2019 (BKO)	goed
AHK Cultureel erfgoed			2018 (BKO)	goed
AHK DAS Research			2019 (BKO)	goed
AHK Film			2019 (BKO)	goed
AHK Kunsteducatie			2018 (BKO)	goed
AHK Muziek			2018 (BKO)	goed
AHK Onderzoek*	2014 (VKO)	gevalideerd	n.v.t.	-
ArteEZ Research Unit	2013 (BKO)	goed	2020 (okt)	volgt
ArteEZ Research Unit	2015 (VKO)	goed		
Avans Caradt			2018 (BKO)	voldoende
BUas Games & Media Research	2011 (BKO)	gevalideerd	2018 (BKO)	goed
BUas Games & Media Research	2013 (VKO)	gevalideerd		
Codarts Research	2017 (VKO)	gevalideerd	2019 (BKO)	goed
Gerrit Rietveldacademie: Lectoraat Art & Public Space	2011 (VKO)	goed	2016 (BKO)	goed
Hanze: Kenniscentrum Kunst& Samenleving	2010 (VKO)	positief		
Hanze: Kenniscentrum Kunst& Samenleving	2014 (BKO)	positief	2020 (mei-nov)	io
HKU Onderzoek	2013 (VKO)	positief	2019 (BKO)	goed
Hogeschool Rotterdam, Kenniscentrum Creating 010 & Willem de Kooning Academy	2013 (BKO)	goed	2019 (BKO)	goed
HvA: Kenniscentrum Creatie-IT	2015	goed	2021	io
Zuyd / AOK	2014	voldoende	2021	nvt
Zuyd / TDA	2016	voldoende	januari 2021	nvt

32 Zie bijlage 3 voor track record visitaties en best practices

33 <https://mab20.mediaarchitecture.org/>, <https://chisplay.acm.org>

34 <http://creatordoctus.eu>

De resultaten van het hoogwaardig onderzoek worden zichtbaar in nationale en internationale publicaties. Voor een deel zijn die peer reviewed. Zonder volledig te kunnen en willen zijn worden hier een aantal aansprekende voorbeelden genoemd. Ter bevordering van de disseminatie van het onderzoek heeft bijvoorbeeld ArtEZ zelf een peer reviewed online tijdschrift opgericht (APRIA), publiceert HKU sinds 2016 MaHKUscript³⁵ volgens open access principe, en publiceren Nederlandse onderzoekers in de kunsten in online peer reviewed magazines als FORUM+³⁶. Maar de resultaten van het kunstonderzoek worden ook gepubliceerd in boeken, tijdschriften en symposia die beter toegankelijk zijn voor makers en kunstinstellingen. En bovenal worden ze ontsloten door middel van uitvoeringen, voorstellingen, exposities of exposia waar ze direct een groter publiek kunnen bereiken. Als voorbeeld: de tentoonstelling van Yael Davids: *A Daily Practice*³⁷.

4.2 MET FOCUS EN MASSA

De toegenomen vraag naar gekwalificeerd kunst- en creatief onderzoek vanuit het veld heeft echter ook een extra impuls gegeven. Alle aangesloten onderwijsinstellingen hebben in de afgelopen periode extra gelden toegekend aan onderzoek, in de vorm van nieuwe lectoraten of door het aanstellen van extra onderzoekers, waardoor de aanwezigheid en zichtbaarheid van het kunstonderzoek binnen de instellingen en daarbuiten aanzienlijk is toegenomen. Ook zien we dat sommige opleidingen medewerkers vrij roosteren voor onderzoek.

De versterking van het onderzoek aan de kunsthogescholen is voor een groot deel toe te schrijven aan het toegenomen aantal onderzoeksprojecten dat op basis van vraagarticulatie uit het veld, of in samenwerking met maatschappelijke partners tot stand komen. De Centres of Expertise (ACIN, U-Create, Future Makers) waar de meeste kunsthogescholen bij

35 <https://www.mahkscript.com/>

36 <http://www.forum-online.be/>

37 <https://vanabbemuseum.nl/en/research/research-programme/creator-doctus/>

zijn aangesloten spelen daarin een belangrijke rol. In het afgelopen decennium heeft die erkenning van de hoge kwaliteit van het onderzoek in de kunsten ertoe geleid dat een groot aantal onderzoeks aanvragen is gehonoreerd. Voor een groot deel zijn dat SIA/RAAK aanvragen, een deel van de projecten wordt gefinancierd vanuit de thematische SIA/NWO regeling 'Smart Cultures'³⁸. Voorbeelden daarvan zijn: Artful Participation van Zuyd Hogeschool; Bridging Art, Design and Technology through Critical Making/ Material Practices en GAMPSISS ("GAMEful Music Performances for Smart, Inclusive, and Sustainable Societies") van Hogeschool Rotterdam; Contemporary Commoning, Gerrit Rietveld Academie.

De AHK levert het boegbeeld van de NWA-routes Levend Verleden en route Kunst en in Horizon 2020 met het project Heritage Alive. Diverse kunst- en designhogescholen cq opleidingen zijn vertegenwoordigd in de stuurgroep

van de route Kunst en Innovatie in de 21e eeuw. HKU heeft een sterke EU track record, en is bijvoorbeeld als partner betrokken bij het IRIS Lighthouse H2020 project. De HvA kreeg een onderzoeksvoorstel toegekend van ZonMW (project Designing resilient public spaces in times of covid). Creative Media and Game Technologies research van BUas is sinds zijn oprichting in ongeveer 20 internationale projecten betrokken geweest. Een uitgebreide lijst met referenties van best-practices van onderzoeksprojecten en is opgenomen in bijlage 3.

De groei van het onderzoek heeft een betere structurering ervan met zich meegebracht. De plek van het onderzoek binnen de instellingen is verbeterd, en meer onderzoeksstructuur leidt tot een betere onderzoekscultuur. De vraag uit het veld naar gepromoveerde kunstenaars heeft ertoe geleid dat veel hogescholen samenwerkingsverbanden met universiteiten zijn aangegaan. In een aantal gevallen heeft dat geresulteerd in onderzoeksinstituten of -platforms waarin onderzoeksopzet, -methodiek en -resultaat wordt gedeeld. In deze coalities (ARIAS, MERIAN, CORPS-AS, RASL, GRASP) toetst en versterkt het kunstonderzoek haar methodieken en resultaten door samenwerking met universitaire onderzoekers. Deze samenwerkingen ontstaan juist vanuit de vraag naar de specifieke vormen van kennisproductie van de kunsten waarin het niet discursieve in de vorm van 'bodily' of 'tacit knowledge' een belangrijke rol speelt.

³⁸ zie bijlage 3: Best practices en onderzoeksinfrastructuur voor deze track record

4.3 MET EEN TRACKRECORD IN HET BEGELEIDEN VAN PHD-ONDERZOEK

De kunsthogescholen hebben ruimschoots ervaring in het begeleiden van PhD-onderzoek in de kunsten. De lectoraten die deel uitmaken van dit cluster begeleiden momenteel in totaal ca. 20 à 35 promovendi per jaar.

Lectoren fungeren als dan niet al co-promotoren in de samenwerking met Nederlandse of buitenlandse universiteiten en worden uitgenodigd voor beoordelingscommissies. Tegelijk hebben zij uit deze ervaring geleerd dat in de bestaande vormen van PhD-onderzoek het specifieke karakter van het kunstonderzoek matig uit de verf komt door de nadruk op het hanteren van erkende academische onderzoeksmethodes en het schrijven van een dissertatie. Terwijl deze vorm zeer geschikt is voor sommige makers en de samenwerking met de universiteiten zeker moet worden voortgezet, is de noodzaak van een eigen traject waarin het maakproces als onderzoek beter mogelijk is, voelbaar. In de afgelopen jaren zijn er een aantal stappen gezet om een derde cyclus in de kunsten vorm te geven:

- Pre-PhD: een aantal scholen is een Pre-PhD programma gestart. Daarin krijgen kandidaten de kans onderzoeksvaardigheden aan te leren, onderzoeksmethodieken te bespreken en onderzoeksvragen te formuleren (zie paragraaf 3.2)
- Creator Doctus: de Gerrit Rietveld Academie is een aantal jaren geleden een eigen pilot gestart voor een derde cyclus in de kunsten, de Creator Doctus (CrD). In dit traject doet een kunstenaar gedurende drie jaar onderzoek onder supervisie van een kunsthogeschool, in samenwerking met een maatschappelijke partner, en op basis van een vraag/probleem door die partner aangeleverd. De resultaten van het onderzoek hebben de vorm van kunstwerken (uitvoeringen, performances, exposities etc) met daarbij een beschrijving van onderzoeksproces. De criteria voor de beoordeling van het onderzoek zijn in een internationale samenwerking opgesteld in lijn met de eisen die aan een PhD onderzoek worden gesteld. Yael Davids was de eerste kunstenaar in deze pilot, haar resultaten zijn ondertussen door een internationale commissie beoordeeld. Eind september 2020 krijgt zij haar bul.
- Het lectorenplatform Kunst ≈ Onderzoek³⁹ speelt een belangrijke rol in de discussie over de derde cyclus in het kunstonderzoek. Het verzamelt en deelt informatie over derde cyclus trajecten en brengt een community van artistiek onderzoekers in 2019 voerden ze een pilot voortraject derde cyclus uit met deelnemers uit het hele land..

4.4 SAMENWERKING EN AFSTEMMING MET UNIVERSITEITEN

Er zijn momenteel vier trajecten in Nederland waarin (kunst)hogescholen gezamenlijk met universiteiten een PhD-programma bieden voor promoties in de kunsten⁴⁰. Kandidaten promoveren bij de universitaire partners, omdat zij promotierecht hebben. Universiteit Leiden (2008), en recentelijk Universiteit Maastricht (m.i.v. oktober 2020) hebben een aanvulling in het promotiereglement opgenomen, waardoor het mogelijk is om naast het proefschrift artistiek werk als onderdeel van de promotie te leveren:

Promotie in de kunsten: een proefschrift dat vergezeld gaat van een kunstwerk, zijnde een samenhangend en voltooid geheel van artistiek werk dat door de promovendus in het kader van zijn promotieonderzoek is gecreëerd.⁴¹ Bij een promotie op het gebied van de kunsten dient de promovendus naast het afronden van een proefschrift, artistiek werk van hoog niveau te leveren – in de vorm van bijvoorbeeld concerten, tentoonstellingen, performances, masterclasses en manifestaties.⁴²

De eisen aan het regulier eindwerk (proefschrift) blijven volgens de reglementen in aard en omvang hetzelfde als in reguliere PhD-trajecten – ook voor promoties in de kunsten. Een kunstwerk of artistieke prestatie is hierdoor complementair, en komt niet (gedeeltelijk) in de plaats van het discursief werk. De praktische ervaringen die hiermee wordt opgedaan door partners in het cluster en door anderen, volgen we nauwlettend; hoe zit het met het praktijkdeel in deze promoties, en wat kunnen we hiervan leren voor een meer praktijkgerichte derde cyclus?

Het PhDArts programma en DocARTES, beide een samenwerking tussen Universiteit Leiden en de Hogeschool der Kunsten Den Haag, bestaan al sinds 2008. De andere twee programma's in Groningen en Maastricht starten dit studiejaar 2020-2021 met de eerste kandidaten⁴³.

Op het gebied van PhD trajecten in de kunsten zien we hiermee recent enkele nieuwe initiatieven ontstaan. Ook worden er op andere plekken dergelijke samenwerkingen verkend. Aan de basis van deze institutionele samenwerkingen ligt eigenlijk altijd bovengenoemde wederzijdse interesse van de onderzoekers naar elkaars onderzoeksmethodes en vormen van kennisproductie en disseminatie.

40 bijlage 5 Promotietrajecten (PhD) trajecten in de kunsten in Nederland

41 Promotiereglement Universiteit Maastricht, p.57

42 Promotiereglement Universiteit Leiden, artikel 13.6, p.10

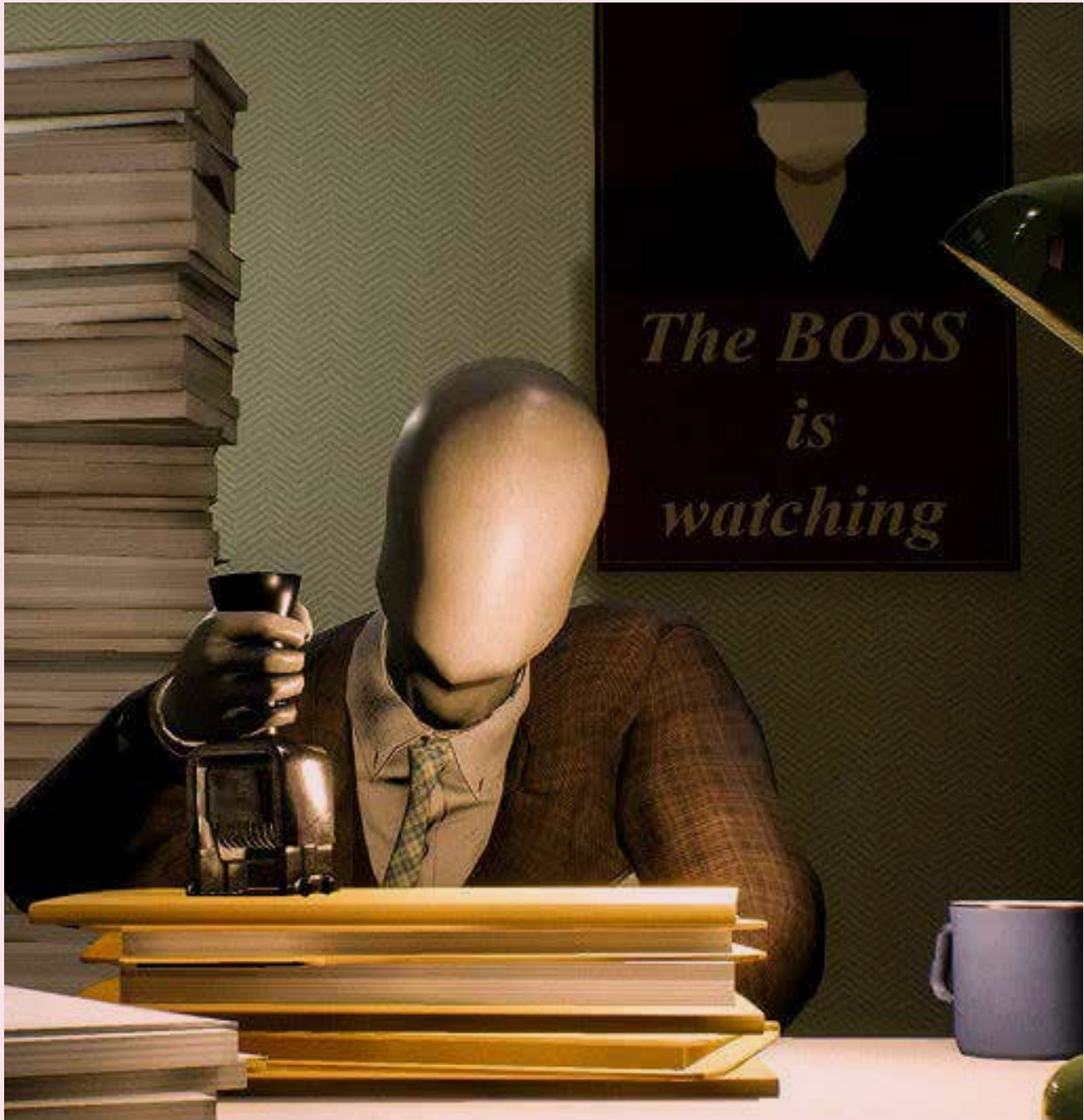
43 <https://www.maastrichtuniversity.nl/nl/nieuws/promoveren-de-kunsten-%E2%88%92nu-mogelijk-maastricht> en <https://www.hanze.nl/eng/research/centre-for-applied-research/art-and-society/organisation/about-the-centre/promoveren-kunsten-groningen>

39 www.kunst-onderzoek.nl

Voor het kunsten en de creatieve domein is het belangrijk dat beide derde cyclus ontwikkelingen (PhD en hbo-derde cyclus) de ruimte krijgen en gesteund worden komende jaren. Onderzoeken in deze trajecten starten vanuit andere onderzoeksvragen, voorgestelde methoden en kennisdoelstellingen, welke beide relevant zijn en elkaar alleen maar zullen versterken.

5

Samen uit, samen verder

The Key Tax, BUas, Lectoraat Creative and Entertainment Games

Hoe en in welke mate hebben hogescholen de propositie onderling afgestemd met andere hogescholen die tweede en eerste cyclus op dit thema aanbieden – ook om expertise bij te dragen?

5.1 IN VERBINDING MET ELKAAR EN MET COLLEGA-INSTELLINGEN - GROTER DAN HET CLUSTER

11 hogescholen hebben zich gecommitteerd en actief meegewerkt aan de ontwikkeling van deze propositie voor een derde cyclus in het hbo. Dit betreft een sterke en brede vertegenwoordiging van het onderwijs in het kunst- en creatieve domein.

Het betreft een open samenwerking en nieuwe deelnemers zijn van harte welkom. In dat kader is tevens gebleken dat de initiatiefnemers bereid zijn tot een investering om het opzetten van een pilot mogelijk te maken. Alle deelnemende hogescholen/academies moeten zich goed kunnen verbinden aan en betrokken zijn bij dit initiatief.

Landelijk zijn er zo'n 40 lectoraten die zich bezighouden met praktijkgericht onderzoek in de kunsten in brede zin. Een aanzienlijk deel hiervan is vertegenwoordigd in dit cluster Kunst+Creatief⁴⁴. In de verdere uitwerking van de ontwikkelfase van de pilot zal vanuit deze rijke en diverse verzameling gekeken worden welke lectoraten en onderzoekers in welke rol actief deel kunnen en willen nemen in de pilot. Hierbij zullen naast inhoudelijke overwegingen ook spreiding, beschikbare capaciteit en middelen meewegen. De kennis en ervaring die in de pilot worden opgedaan worden breed gedeeld met de andere onderzoeksgroepen, zowel binnen het cluster als met lectoraten daarbuiten.

Alle partners werken in verschillende (strategische) netwerken en verbanden op verschillende vlakken samen met de andere collega-instellingen die vergelijkbaar aanbod hebben; bijvoorbeeld op het gebied van de professionele masters, in het KUO-overleg en in regionale samenwerkingsverbanden. Verder zijn er drie lectoratenplatforms, Kunst ≈ Onderzoek⁴⁵, OKWT⁴⁶, en Network Applied Design Research (NADR)⁴⁷. Daarnaast is er een tweetal Centers of Expertise: Amsterdam Creative Industries Network (ACIN) en U CREATE, waarin door verschillende hogescholen wordt samengewerkt met maatschappelijke partners en bedrijven⁴⁸.

Internationaal zijn er ook verschillende netwerkverbanden die zich bezighouden met derde cyclus-onderzoek in de kunsten, waar de Nederlandse kunsthogescholen goed op zijn aangesloten of onderdeel van uitmaken. Dit zijn bijvoorbeeld ELIA en AEC.⁴⁹ In deze internationale netwerken vindt naast lobby en beleidsontwikkeling ook uitwisseling en gezamenlijke

kennisopbouw plaats. Zo werd door de ELIA Artistic Research werkgroep in 2016 de Florence Principles opgesteld, een position paper die leidde tot aandacht en erkenning voor artistieke doctoraten in Europa⁵⁰. Daarnaast loopt er op dit moment een Erasmus+ strategisch partnership op het gebied van Advanced Supervision of Artistic Doctorates. De banden met ELIA zijn nauw; in de pilot kan dan ook via dit netwerk gelijk de ontwikkeling in internationaal perspectief worden getoetst en uitgewisseld met collega's in andere EU-landen die aan vergelijkbare derde cyclus trajecten werken. Vanuit deze basis wordt verder gebouwd aan een netwerk waarin kan worden samengewerkt aan uitwisseling, capaciteitsopbouw en kennisontwikkeling.

In de Florence Principles⁵¹ is aandacht voor de verschillende contexten van het kunstvakonderwijs in Europa. Er wordt benadrukt dat ook voor doctoraatstudies in de kunsten de algemene principes van elk derde cyclus onderwijs moeten gelden. In het position paper worden vervolgens zeven aandachtspunten uitgewerkt waarin criteria worden onderscheiden die essentieel, en ook deels bijzonder, zijn voor een derde cyclus in de kunsten (en de creatieve sector).⁵² Hierbij valt te denken aan de noodzaak voor een stevige onderzoeksinfrastructuur en omgeving, bv beschikbaarheid van middelen, maar ook ruimtes als labs, (ontwerp)studio's, werkplaatsen, ateliers. Ook voor de disseminatie van het niet discursieve deel van een derde cyclus is een passende oplossing nodig, waaronder andere methodes van het opslaan van onderzoeksdata en -resultaten.

44 Voor een overzicht m.b.t. de kunsten: zie o.a. recent verschenen "Verkenning naar de versterking van praktijkgericht onderzoek aan de kunsthogescholen"

45 <https://kunst-onderzoek.nl/>

46 <https://www.ahk.nl/lectoraten/educatie/lectoratenplatform-okwt/>

47 <http://www.nadr.nl>

48 <https://amsterdamcreativeindustries.nl> en www.ucreate-weconnect.nl

49 <https://www.elia-artschools.org/activities/artistic-research> <https://www.aec-music.eu/events/european-platform-for-artistic-research-in-music-eparm>

50 bijlage 5: Florence Principles (ELIA) - 7 aandachtspunten voor doctoraten in de kunst

51 https://www.elia-artschools.org/userfiles/File/customfiles/1-the-florence-principles20161124105336_20161202112511.pdf

52 zie bijlage 5: Florence Principles (ELIA) - 7 aandachtspunten voor doctoraten in de kunst

5.2 ORGANISATIE VAN DE PILOT

We willen de derde cyclus internationaal positioneren met inbreng vanuit de brede internationale collegiale omgeving. We zullen van onze omgeving, binnen Nederland en internationaal, moeten leren. Wat zijn de goede praktijken en wat zijn de leeruitkomsten elders. Onze vakgebieden houden niet op bij de grenzen en spelen zich veelal af in een internationale context, die tegelijkertijd een maatstaf is.

Verschiedende benodigde deskundigheden moeten in het proces aanwezig zijn en de verschillende invalshoeken en ervaringen moeten aan bod kunnen komen. Dat gaat niet alleen over de organisatie, financiering en inhoud en maar ook over de vraag op welke wijze een derde cyclus wordt vormgegeven in een omgeving waar die nog niet bestaat en waar door anderen kritisch naar wordt gekeken. Dit gaat over zorgvuldigheid. Vervolgens is het van belang dat we tempo kunnen maken en echte stappen zetten. We willen goede voornemens omzetten naar actie, richting een realiseerbaar en gedragen voorstel. Dit gaat over slagvaardigheid. Bij sommige van de deelnemende instellingen zullen bestuurders direct betrokken zijn, bij anderen gaat het om directeuren van academies. Uiteraard zijn ook opleidingshoofden en lectoren in directe zin betrokken.

Als het gaat om het betrekken van verschillende deskundigheden en rollen zullen we in ieder geval de volgende expertises aan tafel zitten:

- **Lectoren**
- **Onderwijskundigen**
- **Beleidsmedewerkers**
- **Deskundigen derde cyclus**
- **Organisatiekundige inbreng**

Daarnaast dient de bestuurlijke invalshoek en inbedding gewaarborgd te zijn. Lectoren, onderwijskundigen en beleidsmedewerkers zullen uit eigen sector worden geworven. Deskundigheid op het terrein van de derde cyclus en organisatieadvies zal waar nodig van buiten worden betrokken. Organisationsadvies kan mogelijk worden gekoppeld aan het projectleiderschap.

- In de aanpak willen we de bestuurlijke stuurgroep voor dit doel uitbreiden met een vertegenwoordiger uit de kunsten en het creatieve domein en gelet op het aantal deelnemers van kunstfaculteiten van multisectorale hogescholen ook een lid extra vanuit de kunstfaculteiten in de multisectorale hogescholen (naast degene die al uit die kring in de KUO werkgroep zit). Deze bestuurlijke groep rapporteert aan de collega's en aan de landelijke netwerken.

- Vervolgens zullen we een brede begeleidingscommissie samenstellen waarin de bovengenoemde verschillende deskundigheden (lectoren, beleidsmedewerkers, onderwijskundigen) vertegenwoordigd zijn en elke deelnemende instelling in ieder geval één van de leden levert.
- Tenslotte gaan we een taskforce instellen: met een projectleider (circa drie dagen per week) en twee leden (elk circa één dag per week), al of niet afkomstig uit de begeleidingscommissie, maar in ieder geval één uit de kunsthogescholen en één uit de multi's (liefst creatief). Deze leden hebben ervaring met derde cyclus trajecten. De taskforce overlegt met de begeleidingscommissie en betreft de leden van de begeleidingscommissie bij onderdelen en projecten. Dit kan bv. in de vorm van ontwerpessies in een interdisciplinaire setting en passend bij onze sector.

De taskforce rapporteert aan de bestuurlijke werkgroep. De taskforce wisselt tevens ervaringen en inzichten uit met andere derde cyclus pilots. De projectleider en de leden zijn de bruggenbouwers tussen dit cluster, het overall programmteam en de andere clusters.

De deelnemende partijen hebben afspraken gemaakt over een budget voor de voorbereiding van de pilot, onder meer over de kosten van inzet van de taskforce.

5.3 INHOUD VAN DE PILOT

In een derde cyclus voor de kunst- en creatieve sector staat het creatieve maak- en/of ontwerpproces als onderzoek centraal, of dat nu research through design, artistic research, of anders genoemd wordt. In de eerste fase gaat het onder andere over de volgende onderwerpen:

- Het ontwikkelen van competenties die de basis vormen van het curriculum⁵³;
- Het (op macroniveau) definiëren van criteria voor toelating tot de PD;
- Het opzetten van een framework voor kwaliteit(szorg);
- De vormgeving van de beoordeling en het beschrijven van een profiel voor peer-beoordelaars (van het gewenste niveau);
- Het aanbieden/ontwikkelen van gemeenschappelijke onderwijsonderdelen en deelbaar/toegankelijk maken van bestaand onderwijs voor kandidaten van elders;
- Een strategie en programma om het werkveld in de verschillende fases te betrekken;
- Het organiseren of vinden van financiering voor kandidaten/onderzoekers in een (deze) derde cyclus;
- Het bewaken van de plek van dit initiatief in het gehele landschap van het hoger onderwijs;
- Het leggen van verbindingen, afstemmen en samenwerken met de andere pilots voor derde cycli in het hbo en met andere vormen van samenwerking op PhD-vlak;
- Het organiseren van een structuur waarbinnen regionale netwerken zich kunnen verbinden met het landelijke programma.
- Het ontwikkelen van de inhoudelijke en didactische criteria die aan een derde cyclus in het kunst- en creatieve domein gesteld moeten worden.
- De explicitering van de onderzoeksmethodologie en het eigen idioom (o.a. dat het in deze derde cyclus ook met nadruk om maak-onderzoek zal gaan, dat ontwerpen een belangrijke rol speelt).
- De definiëring van competenties en de kenmerken van de beoordelende peers.

Voorgaande zijn kwesties die centraal staan in het ontwikkelen van deze pilot. Dit behoort tot het leggen van het fundament voor een derde cyclus in onze sector. Hier wordt vanzelfsprekend geput uit de ervaringen die er bij de partners op dit gebied al zijn, zowel binnen onze sector, alsook gemeenschappelijk met de andere pilotdeelnemers van de derde cyclus hbo-breed.

⁵³ Competenties vormen de basis van het curriculum en worden ontwikkeld in lijn met NLQF8 en de Dublin-descriptoren. Hierin werken we in de pilot zoveel mogelijk volgens het model van het hbo-brede programmateam.

Bijlage 1

Visie derde cyclus voor kunst- en creatieve opleidingen in het hbo

PEARL, Codarts, Lectoraat Performing Arts Medicine ism Willem de Kooning Academie en ErasmusMC (foto: Sacha Grootjans)

Schets voor een visie op de derde cyclus voor kunst- en creatieve opleidingen

1. Op weg naar een derde cyclus voor de kunstopleidingen in het HBO

In de Wetenschapsbrief van januari 2019 kondigt de minister van OCW aan dat de hogescholen met een kunstopleiding een visie presenteren voor een nieuw te ontwikkelen Derde Cyclus voor het creatieve domein. Met een derde cyclus wordt bedoeld op de fase na de bachelor en master, in feite de voltooiing van de Bologna afspraken. Het gaat daarbij om een fase waarin het verdiepend onderzoek centraal staat.

De aankondiging van de minister valt om een aantal redenen in vruchtbare aarde. De belangrijkste reden is dat er zich in de loop van deze eeuw binnen de HBO sector enkele belangrijke ontwikkelingen hebben voorgedaan* die in feite als bouwstenen voor een derde cyclus kunnen worden beschouwd. Denk daarbij aan de lectoraten. Dat zijn er in het gehele HBO inmiddels zo'n 650, waarvan 40 bij de kunsthogescholen. Er zijn alleen al tientallen lectoren die verbonden zijn met de NWA route kunst en/of de topsector Creatieve Industrie. Denk ook aan de aanwezigheid van een flink aantal bekostigde masters en aan de postdocs die hun intrede hebben gedaan. Al deze elementen dragen bij de ontwikkeling van een onderzoeksklimaat in de kunsten, maar ook in het HBO in den brede. Ze vormen een belangrijke stimulans voor de discussie die zich al langere tijd voordoet over het belang van een derde cyclus in het HBO en in het bijzonder voor het kunstonderwijs. Deze discussie is een logisch gevolg van de Bologna afspraken voor de inrichting van het onderwijs aan Europese instellingen voor hoger onderwijs. Het doel van Bologna is om in heel Europa een gelijk speelveld te creëren voor studenten en docenten. De kern daarvan wordt gevormd door de drie cycli die inmiddels in vrijwel alle vakgebieden zijn ingevoerd: bachelor, master en PhD. Het onderwijs in de kunsten (en breder in het HBO als geheel) in Nederland is hier echter de uitzondering op de regel. Dat geldt niet alleen in de nationale context, maar ook in vergelijking met veel Europese landen, en ook breder internationaal.

In veel ons omringende landen, en ook bijvoorbeeld in de VS is een derde cyclus voor o.a. de kunsten heel gewoon en is het niet vreemd om na de masterfase verdiepend onderzoek te doen en bijvoorbeeld te promoveren in het creatieve domein als beeldend kunstenaar, architect, ontwerper of musicus. Zo'n derde fase, die overigens veel meer is dan een promotie – het gaat in de eerste plaats om de mogelijkheid goed en relevant onderzoek te doen – is belangrijk omdat deze naar verwachting net als in andere vakgebieden de kwaliteit van het onderwijs en het onderzoek in de kunsten en in het creatieve domein zal verhogen. Dat is essentieel voor de kwaliteit van kunsthogescholen als kennisinstellingen, en daarmee uiteraard goed voor de studenten, voor de docenten en onderzoekers, maar ook voor de samenleving als geheel. Immers, een groot deel van degenen die uitstromen uit een tweede of derde cyclus komt terecht in de culturele en creatieve sectoren, alsmede aanpalende gebieden binnen het overheidsbeleid of in het bedrijfsleven. Er is in het algemeen veel maatschappelijke vraag naar interdisciplinaire samenwerking met mensen met ontwerpende en creatieve skills, en de verwachting is dat dat de komende tijd alleen maar zal toenemen. In uiteenlopende sectoren is behoefte aan de kennis en kunde vanuit de kunsten, de kunsteducatie, erfgoed, creatieve en ontwerpende vakken. Dat geldt voor de creatieve industrie, maar ook in het onderwijs, de architectuur of de gezondheidszorg. Internationaal blijkt uit verschillende onderzoeken (OECD, World Economic

Forum) dat *creative skills* hoog scoren in lijstjes met veel gevraagde competenties.¹ Uit een recent KNAW onderzoek is ook gebleken dat er bij werkgevers behoefte bestaat aan gepromoveerden in de kunsten (Promoveren werkt. KNAW, 2016).

Nederlandse kunstenaars en creatieve makers hebben een enorme internationale uitstraling op vrijwel alle gebieden zoals de architectuur, film en fotografie, design, beeldende kunst, muziek (klassiek en modern), en theater en dans.² Dat alles staat of valt met de kwaliteit van de opleidingen en die kwaliteit wordt voor een belangrijk deel gevoed door goed en vernieuwend onderzoek. Een derde cyclus is daarbij een onmisbare schakel wil men het hoge niveau van de kunsten en van de creatieve industrie in Nederland voor de toekomst handhaven.

Het HBO en in het bijzonder de kunst- en creatieve opleidingen staan hiermee voor een volgende stap in hun ontwikkeling. Een stap die voortvloeit uit “Bologna” en tevens tegemoet komt aan een groeiende behoefte in de samenleving naar professionele experts die in hun werkveld de vervolgstap in een derde cyclus hebben kunnen vervolmaken. Dezelfde redenering kan op analoge wijze worden gehanteerd voor andere sectoren in het HBO met een sterke binding met de praktijk. Het gaat er om dat het feit dat er specifieke kenmerken van een domein zijn, onder andere de binding met het professionele veld en de ontwikkeling van een eigen onderzoeksdomein, die de doorontwikkeling van een derde cyclus een logische vervolgstap doet zijn die past bij de ontwikkelfase waarin het HBO verkeert.

Het is daarmee zonneklaar dat dit tevens een grote invloed heeft op de ontwikkeling van de instellingen en de beroepsgroep.

2. De inrichting van een derde cyclus

De inrichting van een derde cyclus voor de kunsten en voor de creatieve industrie is een proces dat een combinatie is van discussies in het vakgebied en met de buitenwereld; en van *learning by doing*, waarbij al bestaande ervaringen (lectoren, masters, post docs, productiehuisen, werkplaatsen, tweede en derde geldstroom onderzoeksprojecten, academische promoties, buitenlandse ervaringen) bouwstenen vormen. Hoe dat proces er precies uit zal zien is nog niet te zeggen, maar een aantal lijnen zijn duidelijk.

Om meteen een bestaand misverstand uit de weg te ruimen, een derde cyclus voor de kunsten en voor de creatieve industrie is niet alleen, en zelfs niet in de eerste plaats, gericht op de ontwikkeling van een promotietraject. Het belang van een derde cyclus is er primair in gelegen dat de onderzoekscomponent in de kunstvakken en de creatieve opleidingen structureel wordt versterkt. Dat is van belang voor de sector als geheel, binnen het hoger onderwijs en daarbuiten. En het is uiteraard belangrijk voor getalenteerde studenten die hier een masteropleiding hebben volbracht. Zij moeten de mogelijkheid hebben om zich in Nederland door middel van verdiepend onderzoek verder te ontwikkelen op artistiek en creatief niveau en op onderzoeksniveau in hun vakgebied. Dit maakt niet alleen het onderzoek sterker, maar voorkomt ook dat studenten naar het buitenland gaan omdat ze daar wel die mogelijkheid hebben.

¹ Op de dag van de arbeidsmarktagenda voor de creatieve en culturele sector (19 januari 2019) liet Derk Loorback (directeur EUR onderzoeksbureau DRIFT) overtuigend liet zien dat waar de toenemende robotisering veel menselijk werk deels of geheel overbodig kan maken (administratief, juridisch, in het bankwezen, in de medische sector) dat juist creatieve skills gevraagd zullen blijven.

² Voorbeelden te over, Dutch design heeft een wereldreputatie, dat geldt bv. ook voor Iris van Herpen, Viktor en Rolf voor de mode, of Oscarwinnaar Erik Boer, Michiel Dudok de Wit, of de dance scene. Uit een gezamenlijke publicatie van KNAW, AWTI en Rathenau, blijkt ook dat het onderzoek uit de kunst en cultuursector internationaal bovengemiddeld scoort (Sectorplan SSH Domein, Samen sterker, november 2018).

Er zijn vele andere vormen denkbaar en wenselijk dan een proefschrift en er is daarmee inmiddels ook de nodige ervaring opgedaan bijvoorbeeld in productiehuizen en post academische werkplaatsen, alsook bijvoorbeeld bij ACPA (Academy of Creative and Performing Arts, samenwerkingsverband tussen de Universiteit Leiden en de HdK Den Haag) waar een combinatie van dissertatie en kunstwerk kan gelden als eindresultaat van een promotietraject. De graad die wordt verleend hoeft ook niet per se een doctors graad te zijn, de Rietveld Academie werkt bijvoorbeeld met de titel creator doctus (CrD), en te denken valt ook aan bijvoorbeeld de twee-jarige postdoctorale opleiding die door de Technische universiteiten is ontwikkeld in samenwerking met (en medegefinancierd door) de beroepspraktijk, het Professional Doctorate in Engineering (PdEng). Een andere benaming voor een titel die aan sommige buitenlandse instellingen wordt verleend luidt “doctorate in the arts”. Het is wel belangrijk bij deze voorbeelden te bedenken dat een toekomstige graad in de derde cyclus internationaal herkenbaar moet zijn en liefst eenduidig voor het gehele HBO.³

Voor de inrichting van een derde cyclus is het van groot belang dat de eigen aard van het onderzoek in de kunsten en in het creatieve domein zo goed mogelijk wordt geëxpliciteerd. Dat is geen sinecure omdat het onderzoeksveld zo rijk geschakeerd is, net als haar beroepspraktijk. De vraagarticulatie die daaruit voortkomt is dus ook heel verschillend. Bij de te ontwikkelen derde cyclus zal moeten worden gezocht naar een balans tussen die diversiteit en meer generieke elementen, zoals uiteraard de ontwikkeling van een goed kwaliteitsbeleid (zie ook paragraaf 4). In alle gevallen staat de sterke verbinding met de beroepspraktijk voorop. Bijvoorbeeld door het betrekken van maatschappelijk partners bij derde cyclus trajecten. Deze en vergelijkbare argumenten hebben zoals al gezegd ook gelding hebben in andere sectoren in het HBO.

Ofschoon het onderzoek in de kunsten soms wordt vergeleken met academisch onderzoek, is dat niet ons uitgangspunt bij het ontwikkelen van een derde cyclus. Dat is om meerdere redenen niet zinvol. In de eerste plaats is academisch onderzoek in het algemeen minder met een praktijk verbonden, al verschilt dat per vakgebied, en is er deze eeuw veel meer aandacht ontstaan voor de maatschappelijke relevantie van het academische onderzoek. Het onderzoek in het HBO is praktijkgericht en onderscheidt zich daarmee van fundamenteel en toegepast onderzoek. In de tweede plaats zijn er grote verschillen tussen wat er in verschillende vakgebieden onder academisch onderzoek wordt verstaan. Een eensluidende definitie is er dan ook niet. In de derde plaats, en in feite de belangrijkste reden, is de inrichting van een derde cyclus nu juist nodig is om de eigenheid, het unieke, van praktijkgericht onderzoek in de kunsten en in het creatieve domein, handen en voeten te geven. Het is onderzoek dat nauw verbonden is met het creatieve proces, *research by design* is een term die in dat verband bij sommig onderzoek wordt gebruikt. Maar er zijn zoveel verschillende sectoren in de sector – beeldende kunst, ontwerpopleidingen (o.a. architectuur), theater, muziek, dans, film, fotografie, schrijven, nieuwe media, gaming en de lijst is veel langer – dat die term maar deels de lading dekt. Als er al een overeenkomst is met het academisch onderzoek, is het de veelvormigheid van het onderzoek. Zomaar een paar voorbeelden: Archiefonderzoek gericht op duurzame ontsluiting van de Nederlandse mime met zeer fundamentele vragen als “hoe ontsluit je een archief dat betrekking heeft op *belichaamde kennis* en voortkomt uit een bij uitstek fysieke praktijk?”, of onderzoek dat kijkt naar de rol die games kunnen spelen bij de *empowerment* (bewustwording, activeren van eigen kracht) van burgers in allerlei sectoren van de digitale samenleving, zoals de gezondheidszorg, stedelijke ontwikkeling, het onderwijs. Het kan gaan over het effect van de permanente aanwezigheid van camera’s in de stedelijke omgeving, of over

³ Overigens is er internationaal nu niet direct een eenheid te signaleren in de terminologie, getuige de volgende termen die curator James Elkin opsomt: the DCA (Doctorate of Creative Art), the DFA (Doctorate in Fine Art), the studio-art PhD; the practice-based doctorate, the interdisciplinary creative arts PhD. (James Elkins, the three configurations of practice based PhDs, Printed project, issue 4, pp. 7-20, April 2005)

andere maatschappelijke vragen, of filosofische of historische onderwerpen, erfgoed kwesties, fundamentele vragen over de aard van creatief onderzoek in de beeldende kunst, de dans of de muziek, onderzoek naar nieuwe materialen, de onderwerpen en vormen zijn eindeloos,

Er wordt overigens vaak samengewerkt met academische wetenschappers en daarbij is uitwisseling over verschillende vormen van onderzoek een belangrijke factor is. Op dit moment wordt er met name samengewerkt in het kader van de Route Kunst van de Nationale Wetenschapsagenda en de topsector Creatieve industrie. Die ervaringen zullen ook zeker bijdragen aan de ontwikkeling van een derde cyclus.

Tenslotte is het ook van belang om op te merken dat waar het om gaat is een derde cyclus mogelijk te maken voor onderzoek *in* de kunsten (c.q. het creatieve domein) en niet *over of naar* de kunsten. Promoveren als kunstenaar of maker is op een aantal universiteiten wel mogelijk, maar dergelijke promoties conformeren zich meestal aan de normen van bestaande vakgebieden (geschiedenis, sociologie, cultuurstudies, wetenschapsonderzoek). Deze kunnen artistiek en praktijkgericht onderzoek betreffen waar tekst en kunstwerk in combinatie onderdeel zijn van het promotietraject. Dat is uiteraard van groot belang en dat dient zeker te worden gecontinueerd. Maar bij een derde cyclus voor de kunsten zoals de hogescholen die voorstaan gaat het om iets anders. Dat komt niet in de plaats van datgene wat er al is, maar is complementair en richt zich op het eigen werkveld. Dat onderzoek kan veel verschillende vormen aannemen zoals boven is aangegeven, en er is ook methodologische variatie zoals archiefonderzoek, tekstgericht onderzoek of onderzoek in een studio of lab. Het onderzoek kan meer of minder experimenteel van karakter zijn, maar heeft dus altijd een directe verbinding met de kunst- of creatieve praktijk, d.w.z. vragen komen daarvandaan en resultaten komen weer terug in de praktijk. Dit onderzoek kan daarbij zeker voldoen aan algemene eisen die aan kwalitatief goed onderzoek worden gesteld, wetenschappelijk onderzoek of ander onderzoek (bijvoorbeeld journalistiek of forensisch onderzoek).

Hoewel er niet een unieke lijst van algemene eisen bestaat, is er wel een redelijke mate van consensus over waaraan goed, betrouwbaar onderzoek moet voldoen. Goudsblom benoemde lang geleden vier kernwaarden - precisie, systematiek, reikwijdte en relevantie (Goudsblom, 1974, Balans van de Sociologie) - die voor ieder kwalitatief goed onderzoek opgaan, en ook kunnen worden gebruikt voor artistiek onderzoek. Daan Andriessen noemt in zijn openbare les drie begrippen voor goed HBO onderzoek: praktisch, relevant en methodisch grondig (Andriessen, Openbare Les, 10 april 2014). Andere begrippen die vaak worden genoemd, zoals herhaalbaarheid, gelden vooral voor een bepaalde vorm van onderzoek, in het bijzonder het kwantitatieve of lab onderzoek.

3. Ontwikkeling kunstonderwijs, nationaal, Europees

Het is goed om nu eens te beschouwen hoe het is gesteld met het denken over een derde cyclus binnen het kunstonderwijs op hogescholen en universiteiten in Nederland, en hoe zich dat verhoudt zich tot wat er internationaal gebeurt.

Zoals hierboven beschreven zijn er in deze eeuw voldoende bouwstenen ontstaan die kunnen bijdragen aan een derde cyclus voor de kunsten en meer in den brede de creatieve opleidingen. In deze domeinen heeft zich in Nederland de laatste jaren een forse ontwikkeling voorgedaan op het gebied van het onderzoek. Er zijn 15 hogescholen waar studenten kunstopleidingen kunnen volgen, en daarnaast zijn er ook andere hogescholen en universitaire opleidingen voor de creatieve sector, zoals de CMD opleidingen aan hogescholen en de ontwerpende opleidingen aan de technische universiteiten⁴. Er zijn ruim 40 'kunst' lectoraten in Nederland en er zijn nog

⁴ ACPA en de samenwerking in Amsterdam zijn al genoemd, een ander mooi voorbeeld is het samenwerkingsverband 'Dutch Fashion in a globalized world' van de Radboud Universiteit Nijmegen,

meer lectoren thematisch verbonden met de kunst en het creatieve domein.⁵ Er is dus zeker sprake van een kritische massa wanneer het aankomt op kennis en kunde betreffende het onderzoek in de kunsten en in het creatieve domein. Maar de bouwstenen liggen nog los en op de hogescholen is het niet mogelijk om na de bachelor en de master een traject te volgen in de vorm van een derde cyclus opleiding die de student de mogelijkheid biedt tot verdiepend onderzoek en het behalen van een postdoctorale graad. Daarmee ontbreekt de laatste schakel in een volwaardige opleiding als volgt kan worden verwoord⁶: 1^e fase, bachelor is incubating, 2^e fase is prototyping (master niveau) en de 3^e fase is verdieping via scaling & mainstreaming (PhD level), een indeling die uit de ICT afkomstig is. Een andere benadering die het belang van het gehele gebouw benadrukt is⁷: in de bachelor en masterfase staan het individu en de individuele ontwikkeling van de student centraal (het is immers opleiding) en in de derde fase staat de impact en het maatschappelijk belang centraal en is het onderzoek primair.

Als een logisch gevolg van de Bologna afspraken waarin het Europese hoger onderwijs beleid is vastgelegd, is het in veel Europese landen (en elders in de wereld) wel mogelijk een derde cyclus in de kunsten te doen. Dat heeft er onder andere toe geleid dat voor veel internationale posities in de kunstwereld een doctoraat als een vereiste of als een aanbeveling geldt.⁸ Maar belangrijker is dat het ontbreken van een postdoctorale fase inmiddels een rem begint te vormen op de verdere ontwikkeling van de kwaliteit van het onderzoek (en dus ook op het onderwijs) in de kunsten.⁹ En dat is om allerlei redenen ongewenst, niet in de laatste plaats vanwege het maatschappelijk belang, met name in het licht van de creatieve industrie. De Raad van Cultuur en de Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie brachten in 2015 het advies 'De waarde van creativiteit' uit.¹⁰ In dit advies wordt benadrukt dat creativiteit de grondstof is voor innovatie en dat de creativiteit kan worden gestimuleerd door creatief talent meer ruimte te bieden, zodat hun potentieel voor de samenleving en de economie beter kan worden ingezet. Breed inzetten op creatief talent loont, dit blijkt ook uit het onderzoek van de Atlas van Gemeenten waarin staat dat regio's met een aantrekkelijk cultureel klimaat economisch beter presteren. Het onderzoek in de kunst en de creatieve opleidingen stimuleert het creatieve talent en draagt bij aan het innovatieve vermogen van de creatieve sector en daarmee van de samenleving als geheel. Het spreekt vanzelf dat een dergelijk belang vergelijkbaar is in andere sectoren van het HBO.

ArtEZ hogeschool voor de kunsten, Saxion Hogescholen/Academie Toegepaste Kunst en Techniek, het Amsterdam Fashion Institute en de Universiteit van Amsterdam. Ook de mode-industrie draagt bij aan het onderzoek. De Technische universiteiten bieden opleidingen aan in de architectuur (bouwkunst!) en ontwerpende vakken.

⁵ 66 lectoren (8,2 % van totaal uitgaande van 800 lectoren) geven aan zich thematisch te verhouden tot de NWA-route Kunst en cultuur en 91 (11,3 % van totaal) lectoren tot de topsector Creatieve industrie (SIA enquete).

⁶ Citaat Nishan Shah, lid CvB ARTEZ, 6 februari 2019

⁷ Citaat Marijke Hoogenboom, lector AHK, 6 februari 2019

⁸ Wereldwijd zijn er 280 instituten die de mogelijkheid bieden om te promoveren (ELIA 2016, The 'Florence Principles; on the doctorate in the Arts)

⁹ In het rapport 'Ontwerp voor de toekomst' van de Raad voor Cultuur (2018) wordt gesteld dat de sector gebaat is : "bij een breed scala aan onderzoekspraktijken: van hightech academisch tot ambachtelijk materieel. Ontwerpers zouden dan ook beter aansluiting moeten krijgen bij de financieringsbronnen, zoals NWO en SIA. De raad moedigt de sector óók aan zijn eigen onderzoekstraditie te versterken, bijvoorbeeld door in de kunstvakopleidingen een onderzoekspraktijk te stimuleren."

¹⁰ <https://www.cultuur.nl/adviezen/sectoroverstijgend/de-waarde-van-creativiteit/item3374>

Het ontwikkelen van een derde cyclus voor de kunst- en creatieve opleidingen is niet alleen belangrijk voor de studenten die een post-doctorale graad ambiëren, maar vooral ook voor de versterking van het veld van de kunsten en de creatieve sector als geheel. Er is in de sector de nodige ervaring met diverse vormen van postdoctoraal onderwijs en onderzoek, ook bv. bij de Rijksacademie, en er is inmiddels een ruime mate van praktische ervaring en theoretische kennis, om de uitwerking van zo'n derde cyclus ter hand te nemen. Ook zijn er in diverse naburige landen tal van voorbeelden te vinden (Vlaanderen, Duitsland, Scandinavië). Het belang van een derde cyclus is inmiddels ook buiten de sector doorgedrongen. De minister van OCW kondigt expliciet een visie op de ontwikkeling van een derde cyclus voor de creatieve sector aan en ook uit de recente KNAW studie over de toekomst van het promoveren in Nederland blijkt dat er een groeiende behoefte is aan een derde cyclus voor het kunstonderzoek. De KNAW toont zich positief en merkt ook op dat het past in een veranderende maatschappelijke behoefte aan meervormig postdoctoraal onderwijs. Ook de Akademie van Kunsten is geïnteresseerd in de verdere uitwerking van ideeën over een derde cyclus voor de kunsten.

Kortom, er zijn binnen de sector voldoende bouwstenen, en de omgeving van beleid, wetenschap en maatschappij, is positief gestemd over deze ontwikkeling. Tijd voor actie!

4. Kwaliteit en relevantie van onderzoek

Alvorens aan te geven wat die actie zou moeten zijn, is het belangrijk om iets te zeggen over aspecten van kwaliteit en relevantie van het onderzoek in de kunsten en het creatieve domein. Immers, om onderzoek bestendigheid te geven zijn deze aspecten essentieel. Het beoordelen van de kwaliteit en (maatschappelijke) relevantie van onderzoek, of het nu om academisch onderzoek gaat of om onderzoek dat in de hogescholen wordt gedaan, heeft zich in de laatste decennia ontwikkeld tot een professionele activiteit met alles wat daarbij hoort, zoals protocollen, indicatoren, commissies, geldverdelingsmechanismen etc. Voor de universiteiten in Nederland is het Standard Evaluation Protocol (SEP) ontwikkeld, voor de hogescholen het Brancheprotocol Kwaliteitszorg Onderzoek (BKO). Beide protocollen dateren van het begin van deze eeuw en worden om de zes of zeven jaar bijgesteld naar aanleiding van een review en overleg tussen de instellingen. SEP en BKO vertonen grote overeenkomsten zowel in uitgangspunten als in structuur en inrichting. In beide protocollen worden kwaliteit en relevantie min of meer gelijkwaardig behandeld. Zo zijn er in beide gevallen drie hoofdcriteria die informatie geven over onderzoekskwaliteit en relevantie, die de productie, het gebruik en de waardering betreffen, ligt er in beide gevallen een grote verantwoordelijkheid voor de uitvoering bij de instellingen, en is er een meta-commissie die toeziet op de uitvoering van de beoordelingen. Zo bezien is het vraagstuk van de beoordeling van kwaliteit en relevantie van onderzoek goed georganiseerd en bovendien hebben de hogescholen daar ook al ervaring mee. Belangrijk is ook dat in beide gevallen de beoordeling bestaat uit drie centrale elementen die overeenkomen: een overkoepelend raamwerk voor iedereen, daarbinnen de mogelijkheid om indicatoren te kiezen die het best passen bij het onderhavige vakgebied, en een beoordelingscommissie bestaande uit vakbroeders en -zusters (de 'peers') die de eenheid evalueert. Uiteraard zijn er ook verschillen aan te geven die vooral te maken hebben met verschillen tussen academisch onderzoek en onderzoek in het HBO, in het bijzonder de praktijkgerichtheid van dit laatste. Daarom is er in het BKO expliciete aandacht voor de beroepspraktijk, naast de kennisontwikkeling zelf (en ook voor het onderwijs wat in het SEP niet het geval is, afgezien van het PhD onderwijs). Bij het SEP is de aandacht meer gericht op de theorieontwikkeling afgemeten aan de positie van het onderzoek in de internationale context van het vakgebied, of eventueel de nationale context voor die gebieden die vooral op Nederland zijn gericht (Nederlandse taal- en letterkunde, vaderlandse geschiedenis, veel juridische vakken, maar ook technische vakken die voornamelijk opleiden ten behoeve van de Nederlandse infrastructuur). Overigens gaat het hier niet om een simplistische tegenstelling tussen praktisch en theoretisch onderzoek. De focus op praktijkgericht onderzoek is een bijzondere toegevoegde

waarde vanuit de vraagstelling en de doelstelling van het onderzoek, die complementair is aan het toegepaste onderzoek in de universiteiten.

Niettegenstaande het hierboven beschrevene, en de flexibiliteit die er zeker is in het BKO, is het nodig om apart aandacht te besteden aan de beoordeling van het onderzoek in de creatieve sector omdat het onderzoek dat daar wordt gedaan een aantal bijzondere kenmerken heeft die men niet of in mindere mate terugvindt bij ander onderzoek. Een dergelijke aanpak is ook voor andere sectoren te maken en is daarmee uiteraard een gemeenschappelijk kenmerk: de eigenheid van het domein bepaalt mede de wijze van evalueren en beoordelen.

5. De beoordeling van onderzoek in de creatieve sector

Onderzoek in de kunsten en de creatieve sector (dus niet *over* de kunsten) is over het algemeen sterk gebonden aan het maakproces en net als in de wetenschap organisatorisch zeer gevarieerd, van individuele projecten tot kleine en grotere samenwerkingen. Er heeft zich in het hoger onderwijs een praktijk ontwikkeld waarin het goed mogelijk is om kunstproducten en -processen te vergelijken en te beoordelen, bijvoorbeeld op grond van de grondigheid van gevolgde methode, of de relevantie voor de praktijk (zie openbare les van Daan Andriessen), of bv. het materiaalgebruik, of compositorische elementen. Maar daarmee wordt in de eerste plaats de noodzakelijke ondergrond voor kwalitatief goed werk beoordeeld, nog niet de inhoudelijke kwaliteit van het werk, of de innovatieve potentie. Dat is overigens ook lastig in de academische wetenschap, maar daar lost me dit op door vergelijkende maten te gebruiken, met name ten aanzien van de productiviteit en de verwijzingen van anderen naar het werk (citaties). Dat zijn in feite proxy indicatoren voor kwaliteit, het zegt iets over hoe goed anderen het werk vinden. Wat het in de creatieve sector extra lastig maakt is dat er nogal verschillende vormen worden beoefend, elk met hun eigen uitingsvormen, maakprocessen en praktijken: beeldende kunst, film, audio, dans, muziek, ontwerpende vakken zoals bouwkunde, mode, gaming, fotografie, enz. Ondanks dat zijn er wel degelijk aanknopingspunten om een beoordelingssystematiek voor onderzoek in de kunsten te ontwikkelen.

In de eerste plaats is het verstandig om voor de beoordeling van onderzoek in de kunsten en in het creatieve domein te kijken naar methodieken die elders worden gehanteerd. Er zijn in de wereld veel derde cyclus opleidingen in de kunsten en er zijn daarvoor evaluatiepraktijken ontwikkeld. Vaak is er een combinatie van peer review, methodische aspecten en soms kwantitatieve of kwalitatieve data. In Nederland kan inspiratie worden gevonden bij het promotiereglement dat door de Rietveldacademie is ontwikkeld. In de tweede plaats is het goed om te kijken naar wat het veld in de kunstensector belangrijke elementen vindt om in een beoordeling mee te wegen. En ten derde is het belangrijk om te zien hoe hogescholen in het algemeen hun beoordelingsproces hebben georganiseerd en welke elementen daarvan zouden passen binnen beoordelingen in de creatieve sector. Daarbij kan worden aangesloten bij de ervaringen die inmiddels in de BKO beoordeling worden opgedaan bij lectoraten.

Een voorbeeld waar in deze context zeker naar kan worden gekeken is het QRiH dat voor de academische geesteswetenschappen is ontwikkeld (www.qrih.nl). Dit protocol is op basis van het SEP ontwikkeld rekening houdend met de voor geesteswetenschappen specifieke productie en communicatievormen die op een aantal punten afwijken van die in de natuurwetenschappen (taal, vorm en publiek van publicaties, verbinding met specifieke praktijken). Omdat het niet makkelijk is om voor veel gebieden in de geesteswetenschappen harde indicatoren te vinden, neemt QRiH als uitgangspunt het narratief van een onderzoeksgroep en stelt de vraag waarom het werk belangrijk en relevant is voor zowel het vak zelf als voor de maatschappij. In het narratief wordt de verbinding gelegd tussen beide, tussen theorie en praktijk. Het narratief kan

worden onderbouwd met data die zowel kwantitatief als kwalitatief kunnen zijn, bv. een goede case beschrijving, Beoordelingscommissies bestaan niet alleen uit peers, maar ook uit praktijk mensen.

Deze kenmerken lijken ook bijzonder goed te passen bij nieuwe ontwikkelingen in de kunstpraktijk zoals bijvoorbeeld het transmediaproject waaraan het kernteam van het HKU Lectoraat Performatieve Maakprocessen heeft gewerkt als maker/onderzoeker, geïnitieerd door Maartje Nevejan en CeruttiFilm. Vanuit verschillende disciplines (van taal tot muziek en mixed media) werkten zij samen met verschillende ervaringsdeskundigen om hun absence ervaring te verbeelden en daar een nieuwe taal voor te vinden. In het project komen onderwerpen aan de orde uit de hedendaagse kunstpraktijk, zoals co-creatie, hybride kunstenaarschap, eigenaarschap en artistieke ethiek, de rijkdom en complexiteit van transmediaprojecten en de nieuwe vormen van kennis die de kruisbestuiving van kunst en wetenschap op kunnen leveren, alsmede in dit geval de relevantie voor de praktijk in de zorg.

De relevantie van dergelijk vernieuwend werk en/of de waardering ervan kan via een narratief goed worden duidelijk gemaakt. Bovendien bestaan er ook methodieken die kunnen aantonen hoe er in de omgeving van het werk wordt gereageerd. In QRiH wordt bv. gewerkt met de contextual response analysis (CRA). Deze methodiek maakt gebruik van sporen in digitale databases (Lexis Nexis) en media (Google of Google scholar), en is ontwikkeld door een van de ontwerpers van QRiH, Ad Prins.

6. Volgende stappen

De conclusie uit het bovenstaande kan niet anders zijn dan dat de hogescholen eraan toe zijn om stappen te zetten die leiden tot een volwaardige derde cyclus voor het onderzoek in het onderhavige geval de kunsten en in het creatieve domein. Er is inmiddels flink wat ervaring opgedaan met onderzoek, inhoudelijk en institutioneel, het belang voor het werkveld en voor de creatieve industrie is evident, er zijn voldoende bouwstenen in de vorm van lectoraten, erkende masters, post docs, en er is samenwerking met onderzoekers aan universiteiten. En er zijn voldoende opties en instrumenten om kwaliteitsbeleid te ontwikkelen. Daarnaast blijven er natuurlijk vragen, bijvoorbeeld over de veelvormigheid van het onderzoek in deze sector, over de huidige capaciteit voor het onderzoek, of over de aard en vorm van het postdoctorale onderzoek, voor zover het niet op een (academische) promotie is gericht.

In het licht hiervan stellen wij voor een aanpak te kiezen die past bij het onderzoek in de kunsten, en dat is enerzijds het experiment niet te schuwen, en anderzijds de relatie met de praktijk voorop te stellen. Gelet op de (vooralsnog) beperkte capaciteit van de opleidingen in deze sector afzonderlijk, ligt het voor de hand om de krachten te bundelen. Daarmee voldoen we ook aan de oproep van de minister van OCW die op de dag van de arbeidsmarkt zei: Toon eenheid, dan maken we de sector sterker!

Ons voorstel is dat er een landelijk initiatief komt voor de vormgeving van de derde cyclus in dit domein. Als voorbeeld kan men kijken naar de landelijke onderzoekscholen in de geesteswetenschappen die om precies dezelfde redenen zijn opgericht, en naar de Centres of Expertise die in het HBO de afgelopen jaren zijn ontstaan. Door de grote spreiding in de sector is de capaciteit op individuele posities soms te beperkt om voldoende capaciteit ter plaatse te genereren, en een landelijke bundeling van krachten heeft bovendien het voordeel dat er van elkaar wordt geleerd. Het idee is dat dit platform in de eerste fase wordt gebruikt om creatief na te denken over de vormgeving en daarbij het experiment niet te schuwen. Men kan daarbij vertrouwen op de eigen inventiviteit, maar ook naar voorbeelden kijken (zie bijlage 1 voor inspiratie)

Voorwaarde is wel dat zo'n landelijk initiatief – onder de voorlopige werktitel “*Dutch Professional Graduate Programme for the Arts and Creative Industries*” - bestuurlijk voldoende zwaar wordt opgehangen. Er zal de bereidheid moeten zijn tot gezamenlijke financiering er zal

een voldoende zware leiding – zowel inhoudelijk als bestuurlijk - moeten komen, met voldoende vrijheid een gezamenlijk opleidings- en onderzoeksplan te ontwikkelen. Op die plekken waar lokaal voldoende massa ontstaat kan een “locale” Graduate School worden gevormd. Daar kan ook regionale samenwerking vorm in krijgen, b.v. samen met collega-hogescholen en eventuele universitaire partners.

Voorgesteld wordt om een groep kwartiermakers opdracht te geven de inrichting van de *“Dutch Professional Graduate Programme for the Arts and Creative Industries”* vorm te geven.

Daarbij zal er goed moeten worden geïnventariseerd welke organisaties, landelijk en misschien ook internationaal, van belang zijn om bij dit traject te betrekken, direct dan wel indirect. Landelijk zijn er allerlei voorbeelden van succesvolle onderzoeksprojecten en bredere samenwerkingen, en sommige overschrijden de landsgrenzen. Voor de hand ligt om te kijken naar de NWA en de creatieve industrie, maar er zijn tal van andere voorbeelden in binnen- en buitenland.

Daarnaast is het verstandig om na te denken over de relatie met belangrijke strategische partners, in de eerste plaats het ministerie van OCW, maar ook bijvoorbeeld met de universiteiten/VSNU, de KNAW, NWO.

Tenslotte is het goed een punt op de horizon te kiezen waarop het plan kan worden gerealiseerd en daarvandaan terug te rekenen naar het moment nu. Doelstelling op de korte termijn is het plan voor zo’n landelijk programma voor de kunsten en de creatieve sector op te laten nemen in de Strategische Agenda eind 2019 waarin een voorstel tot wetswijziging van de WHW komt die het mogelijk maakt een erkende en wettelijk geregelde derde cyclus op te zetten.

Dat betekent dat het kort dag is!

Bijlage 1

Een voorbeeld uit Ierland, GradCam, van hoe een ambitieus instituut voor onderzoek in de kunsten er uit kan zien (www.gradcam.ie)

Mission and Policy

MISSION: THE GRADUATE SCHOOL OF CREATIVE ARTS AND MEDIA

The Graduate School of Creative Arts and Media (GradCAM) is an exciting collaborative initiative of international and all-island significance which builds on the expertise of the Dublin Institute of Technology (DIT). The School exists to grow the sector of creative arts and media research and to be Ireland's centre for doctoral research education across design, visual and performing arts, media practice and their associated critical, historical and theoretical discourses. The School is established in order to:

AIM 1 Develop Research

Promote research excellence in design, visual and performing arts, creative/digital media, and the technical, critical, theoretical and historical underpinnings of these disciplines/practices via doctoral programmes, research and graduate training.

AIM 2 Build the Sector

Develop the sector on an all-island basis in order to fill gaps in creative arts and media research infrastructure – as demonstrated in international scholarly and practical output across the creative arts and media sector.

AIM 3 Collaborate and Internationalize

Share and enhance research knowledge and resources through active collaboration with relevant external and international agencies, organisations, and networks – aligning European, national and institutional priorities.

AIM 4 Demonstrate Value

Demonstrate saliency and value of contribution to key stakeholders and broader society – evidenced by securing diversified investment, resources, and establishing sustainability.

AIM 5 Practice as we teach – be a learning organization

Establish a collaborative learning environment and operational culture that generates a critically innovative, change-responsive and dynamic learning organization.

Bijlage 2:

Steunbetuigingen topsector en maatschappelijke partners

Hierbij een overzicht van de topsector en de maatschappelijke partners die hun steun aan dit voorstel hebben uitgesproken. TKI CLICKNL en de volgende maatschappelijke partners onder-

schrijven het belang van de ontwikkeling van een derde cyclus in de kunsten en creatieve sector. In bijlage 6 zijn de steunbrieven(*) zelf opgenomen.

TOPSECTOR	NAAM, FUNCTIE
CLICKNL (TKI)*	Bart Ahsmann, directeur
Topteam Creatieve Industrie / INFO	Jann de Waal, boegbeeld Topteam CI
MAATSCHAPPELIJKE INSTELLINGEN	
BAK, basis voor actuele kunst	Maria Hlavajova, Algemeen & Artistiek Directeur
Belius Foundation, Berlijn	Andreas Kruger, managing partner
Club Solo, Breda*	Thomas Bakker, artistiek leider
Design Museum Den Bosch*	Dr. Timo de Rijk, directeur
Fabrique	Pieter Jongerius, partner/strategist
Gemeente Amsterdam*	Caroline Nevejan, chief science officer
Informaat*	Marcel Kusters, managing director business development
Jan van Eijck Academie*	Hicham Khalidi, directeur
Marineterrein Amsterdam	Liesbeth Jansen, projectdirecteur
Onomatopee*	Freek Lomme
Rijksmuseum	Taco Dibbits, directeur
Stedelijk Museum Breda*	Dingeman Kuilman, algemeen directeur
STRP*	Ton van Gool, directeur
TETEM*	Wilja Jurg, directeur
The Patching Zone, Rotterdam*	Anne Nigten, directeur
Ubisoft*	Benoit Martinez, world director
V2_Lab for the Unstable Media*	Dr. Michel van Dartel, directeur
Valiz*	Pia Pol, directeur en uitgever
Van Abbemuseum*	Nick Aikens, research curator
Waag*	Marleen Stikker, directeur en Lucas Evers, head of programma Make
Wageningen University & Research*	Prof. Dr. Hauke Smidt, persoonlijk hoogleraar
Willemtwoe, Den Bosch*	Henri Broeren, directeur/bestuurder

Bijlage 3:

Best practices en onderzoeks- infrastructuur

Dit is een selectie van best practices, bijzondere projecten of prestaties en onderzoeks-
infrastructuur, behorende bij onze track record onderzoek; het is geen volledig overzicht.

Centres of Expertise

Amsterdam Creative Industries Network (HvA, AHK):
<http://www.amsterdamcreativeindustries.com/>

U CREATE (HKU I.S.M. HU):
<https://ucreate-weconnect.nl/>

FUTURE MAKERS (ARTEZ)
<https://futuremakers.artez.nl>

Onderzoekscapaciteit en infrastructuur

SIA SPRONG
[Performing artists and athlete research lab \(PEARL\)](#), Codarts

SIA POSTDOCS
'[Methodologie Maakonderzoek](#)', en '[Common Ground, Praktijk, filosofie en ethiek](#)', HKU
'[The past bubbles around us: Mime archieven in de openbaarheid](#)', AHK

Onderzoeksprojecten en programma's

- NWO-SIA SMART CULTURE**
- Contemporary Commoning - Projectleider Gerrit Rietveld Academie, partners: UvA, Waag, Casco, Failed Architecture, 2020-2022
 - Smart Hybrid Forms - Gerrit Rietveld Academie i.s.m. VU, Waag, V2, Zone2source (2020-2022)
 - COLOURED BY FLAVO: The Art and Science of Structural Colours from Flavobacteria - Avans i.s.m. Wageningen Universiteit e.a.
 - Acting Like a Robot - HKU i.s.m. UU, VU en Ulrike Quade (2020-2023)
 - Curious Hands - Hanzehogeschool (PCC) i.s.m. RUG ea.
 - MCICM, Artful Participation - Zuyd i.s.m. Universiteit Maastricht en philharmonie zuid nederland
 - Bridging Art, Design and Technology through Critical Making/Material Practices (Hogeschool Rotterdam i.s.m. Universiteit Leiden, Het Nieuwe Instituut, Waag Society, West Den Haag)
 - GAMPSS (GAMEful Music Performances for Smart, Inclusive, and Sustainable Societies), Codarts & Willem de Kooning Academie (HR) i.s.m. Erasmus University Rotterdam, TU Delft
 - POPLIVE, Staging Popular Musicism - Hogeschool Rotterdam i.s.m. Erasmus University Rotterdam

SIA RAAK
Storytelling voor 360 graden media, HvA i.s.m. Filmacademie (AHK) e.a.
Big data en blessurepreventie, Codarts
Training for excellence - Codarts i.s.m. HvA, AHK, winnaar RAAK Award 2018
Going Eco, Going Dutch - ArteZ i.s.m. Saxion e.a., 2015-2017
Going Circular, Going Cellulose - ArteZ i.s.m. Saxion e.a.
Building on Mycelium - Avans (Caradt) i.s.m. Avans lectoraat Biobased Bouwen (CoE BBE)
Go Chem project Colouring Mycelium - Avans (Caradt) i.s.m. Avans lectoraat Biobased Bouwen (CoE BBE)
Design thinking for the Circular Economy - HvA, Avans (Caradt) e.a.

Digital Publishing Toolkit/A Hybrid Publishing Toolkit for the Arts, Willem de Kooning Academie (HR), Hogeschool van Amsterdam e.a., 2012-2014
Maak Het Publiek, Willem de Kooning Academie (HR), Hogeschool van Amsterdam en ArtEZ, 2018-2020

NRO COMENIUS

Senior fellowship Bridging the gap: towards a full cycle of education in the performing arts - AHK
Leadership fellowship - AHK (penvoerder) i.s.m HKU, UvA en UU
NWO-NRO Comenius leadership (i.s.m. EUR): RASL Compositions,

NATIONALE WETENSCHAPSAGENDA

NWA Route Levend Verleden, AHK levert boegbeeld
NWA Route Kunst, AHK levert coördinator; diverse kunsten- en creatieve instellingen/ opleidingen in vertegenwoordigd in stuurgroep van de route

EU

HORIZON 2020

- Gaming Horizons BUas (2018)
- Iris Lighthouse project - HKU als partner in consortium > 40 EU partners
- JamToday - penvoerder/coördinator HKU
- Centrinno - AHK als partner in consortium

ERASMUS+ STRATEGIC PARTNERSHIPS

Creator Doctus - Gerrit Rietveld Academie i.s.m. Athens School of Arts, Ecole Nationale Supérieure d'Arts de Paris-Cergy, EQ-Arts, Glasgow School of Arts, Merz Akademie, The Royal Danish Art Academy of Fine Art, Vilnius Academy of Arts

Exploring Transdisciplinary Education combining Arts and Sciences - Erasmus University Rotterdam (EUR), Willem de Kooning Academy (WdKA), Codarts Rotterdam (Codarts), Dublin Institute for Technology (DIT), Moholy Nagy University for the Arts (MOME), Roskilde University (RUC), 2019

Netwerken

SIA LECTORENPLATFORMS

Kunst ≈ Onderzoek (projectleider HKU) <https://kunst-onderzoek.nl>
OKTW, Onderwijs op het snijvlak van Kunst, Technologie en Wetenschap (projectleider AHK) <https://www.ahk.nl/lectoraten/educatie/lectorenplatform-okwt/>
NADR (lectoren van ArtEZ, HvA ea) <http://www.nadr.nl/>
Studio 21CS (projectleider HKU) <https://studio21cs.nl/>
ARIAS (programmamanager Gerrit Rietveld), <https://www.arias.amsterdam>

Overige projecten en prijzen

'Dear Lollipop' (Zuyd)

ITEM, Border Encyclopaedia <https://dearhunter.eu/item/> (Zuyd)

Mingler Scholarship 2020 voor PhD onderzoeker (Zuyd) <https://www.akademievankunsten.nl/nl/nieuws/mingler-scholarship-2020-voor-onderzoek-naar-grensoverschrijdend-gedrag-van-virus-sen-en-bacterien>

Un-United Nations Headquarters, project AHK alumni winnaar van de internationale Archiprix 2019

Samenwerking Avans (Caradt) met TU Delft in het lectoraat Biobased Art and Design en in het event Still Alive (publicatie 2020; ISBN: 978-90-76861-61-6), exhibition, symposium en publicatie in 2021.

Bijlage 4:

Promotietrajecten in de kunsten in Nederland (PhD)

Hierbij een overzicht van bestaande PhD trajecten in de kunst van universiteiten in samenwerking met (kunst)hogescholen

PHD PROGRAMMA'S IN DE KUNSTEN	GRAAD / TITEL OF PROGRAMMA / PROMOTIEREGLEMENT	PARTNERS	TOELATINGSEISEN	SUPERVISIE / BEGELEIDING	DUUR VAN HET TRAJECT
GRASP (start 2020) (Groningen Research Arts and Society Platform)	PhD / artistic PhD / Promotie aan RUG (regulier reglement)	Hanzehogeschool (HG) en Rijksuniversiteit Groningen (RUG)	1) Een relevant master diploma; 2) een sterke artistieke praktijk; 3) Een goed onderzoeksvoorstel; 4) dezelfde toelatingsprocedure als kandidaten voor een reguliere PhD	één promotor van de RUG en één copromotor van het Kenniscentrum Kunst & Samenleving, Hanzehogeschool	-
MERIAN (start 2020) (de Maastricht Experimental Research In and through the Arts Network)	PhD / promotie in de kunsten Promotie aan: Universiteit Maastricht (aanpassing in reglement m.i.v. okt 2020)	Zuyd Hogeschool, Universiteit Maastricht en de Jan van Eyck Academie	1) Een relevant master diploma; 2) een sterke artistieke praktijk; 3) Een goed onderzoeksvoorstel; 4) dezelfde toelatingsprocedure als kandidaten voor een reguliere PhD	Promotor + copromotoren; een niet-gepromoveerde co-promotor, maar met relevante artistieke expertise, kan door het College van Decanen worden benoemd na een gemotiveerd voorstel van de decaan van de betrokken faculteit, mits er nog een andere copromotor is die voldoet aan de eisen	-
docARTES (sinds 2008)	PhD / internationaal doctoraatsprogramma voor praktijkgericht onderzoek op het gebied van muziek Promotie aan: Universiteit Leiden via ACPA (aanpassing in reglement)	Orpheus Institute (Gent), Universiteit Leiden (Leiden), Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten (Den Haag), Conservatorium Amsterdam (Amsterdam), Koninklijk Conservatorium Den Haag (Den Haag), Katholieke Universiteit Leuven (Leuven), Universiteit Antwerpen (Antwerpen)	1) Afgeronde master in muziek (of een equivalent hiervan); 2) Een duidelijk en vernieuwend onderzoeksvoorstel; 3) Goede beheersing van de Engelse taal	team van supervisors bestaande uit een eerste supervisor (deze heeft de eindverantwoordelijkheid voor het onderzoek), plus een academische en een artistieke specialist om het onderzoek van specifieke feedback te voorzien.	4-6 jaar bestaat uit twee onderdelen: een doctoraatsopleiding en een individueel onderzoekstraject.
PhDArts (sinds 2008)	PhDArts / internationaal doctoraatsprogramma op het gebied van beeldende kunst en design promotie aan: Universiteit Leiden via ACPA (aanpassing in reglement)	PhDArts is een samenwerking tussen de Universiteit Leiden (Leiden) en Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten (Den Haag)	1) Een afgeronde kunstmaster (Er kan een uitzondering worden gemaakt voor kunstenaars wiens autonome praktijk van zeer hoge kwaliteit is; 2) Goede beheersing van de Engelse taal; 3) Een sterke, autonome praktijk als beeldend kunstenaar of ontwerper	team van supervisors; bestaat uit een eerste supervisor en een of twee assistent-supervisors. Deze supervisors helpen de student een adequate onderzoeksomgeving te ontwikkelen en geven advies. In het geval van een promotie op het gebied van de kunsten kan als copromotor tevens worden aangewezen een niet gepromoveerde, maar bij uitstek deskundige.	4 jaar bestaat uit twee onderdelen: een individueel traject en een doctoraatsopleiding Geen onderscheid tussen fulltime of parttime deelname

GRASP

In Groningen werken de Hanzehogeschool (HG) en Rijksuniversiteit Groningen (RUG) samen binnen het onderzoeksplatform GRASP (Groningen Research Arts and Society Platform).

Er wordt samengewerkt vanuit het idee dat artistiek onderzoek unieke kennis en methodieken oplevert binnen het onderzoeksgebied van kunst en samenleving, en daarnaast van waarde kan zijn voor onderzoekspraktijken in andere velden. Het behalen van een artistiek PhD is mogelijk bij GRASP en valt onder de Graduate School for Humanities (GSH) van de RuG in samenwerking met Kenniscentrum Kunst & Samenleving van de HG.

De artistiek PhD betreft een regulier promotietraject binnen de bestaande promotieregeling van de RUG waarin artistiek werk een integraal onderdeel van het onderzoek vormt. Het is een onderzoekstraject voor beeldend kunstenaars, musici, ontwerpers, dansers, theatermakers en docenten kunsteducatie. Een artistiek PhD-traject wordt tenminste begeleid door één promotor van de RUG en één copromotor van het Kenniscentrum Kunst & Samenleving, Hanzehogeschool.

TOELATINGSEISEN VOOR GRASP

- Een relevant master diploma
 - Een sterke artistieke praktijk
 - Een goed onderzoeksvoorstel
- (de selectiecriteria worden in sept. 2019 bekend gemaakt)

Kandidaten die in aanmerking willen komen voor een artistiek PhD doorlopen dezelfde toelatingsprocedure als kandidaten voor een reguliere PhD. Om een goede begeleiding en kwaliteit van het onderzoek te waarborgen is er een 'regiegroep artistiek PhD' samengesteld bestaande uit de lectoren en potentiële promotoren van de RUG en de HG. De regiegroep heeft ook de taak om een onderwijsprogramma op maat (per kandidaat) vast te leggen.

BETROKKEN PARTIJEN

Betrokken vanuit de Hanzehogeschool zijn Kenniscentrum Kunst en Samenleving, Academie Minerva, het Prins Claus Conservatorium. Betrokken vanuit de RUG zijn Research Centre for Arts and Society (onderdeel van The Groningen Research Institute for the Study of Culture, ICOG), de Graduate School for the Humanities, en het University College Groningen.

MERIAN

(de Maastricht Experimental Research In and through the Arts Network) is een omgeving waarin geselecteerde PhD-kandidaten vanuit alle kunst- en wetenschappelijke disciplines een promotietraject in 'Maastrichtse stijl' artistiek onderzoek kunnen doen.

MERIAN, een samenwerking op het gebied van artistiek onderzoek tussen Zuyd Hogeschool, Universiteit Maastricht en de Jan van Eyck Academie.

MERIAN gaat in het academische jaar 2020-2021 van start als een ruimte voor gezamenlijk onderzoek dat zich tussen maken en denken afspeelt. Promovendi ontwikkelen innovatieve onderzoeksstijlen waarbij ze de krachten en kwetsbaarheden van kunst en wetenschap met elkaar combineren. Hun onderzoek gaat in op maatschappelijke kwesties die relevant zijn in de Euregio Maas-Rijn. Deze samenwerking tussen de Universiteit Maastricht, Zuyd Hogeschool en de Jan van Eyck Academie bouwt op bestaande expertise in de onderzoeks-, kunst- en hogeronderwijsnetwerken in Maastricht. De specifieke Maastrichtse stijl van 'onderzoek in en door de kunsten' is probleemgericht, methodologisch vernieuwend en gericht op interdisciplinaire thema's die zinvol kunnen worden onderzocht met behulp van kunst en wetenschap.

MERIAN IS EEN SAMENWERKING TUSSEN:

- Jan van Eyck Academie, deelinstituut Onderzoek & Educatie
- Lectoraat Autonomie en Openbaarheid in de Kunsten, Maastricht Academy of Arts, Toneelacademie Maastricht & Conservatorium Maastricht – Zuyd Hogeschool
- Faculteit der Cultuur- en Maatschappijwetenschappen en Faculty of Science and Engineering (University College Maastricht) – Universiteit Maastricht (inclusief MACCH (The Maastricht Centre for Arts and Culture, Conservation and Heritage) en MCICM (The Maastricht Centre for the Innovation of Classical Music – een samenwerking tussen Universiteit Maastricht, philharmonie zuidnederland en Zuyd Hogeschool))

docARTES

docARTES is een internationaal doctoraatsprogramma voor praktijkgericht onderzoek op het gebied van muziek. Het richt zich op getalenteerde muzikanten (performance en compositie) die vanuit hun artistieke werk op een vraag stuiten die alleen via onderzoek kan worden beantwoord. Het vier jaar durende programma van docARTES bestaat uit twee onderdelen: een doctoraatsopleiding en een individueel onderzoekstraject.

De doctoraatsopleiding helpt studenten hun artistieke kwaliteiten verder te ontwikkelen, hun academische kennis te verbreden en hun vaardigheid op het gebied van methodologie te vergroten. De opleiding is opgebouwd uit een 'introductie' jaar en drie 'focus' jaren. In totaal vinden er zestien sessies plaats, waarvan acht in het eerste jaar. Ook ontvangt de student individuele onderzoekbegeleiding. Gedurende het gehele traject heeft de student een team van supervisors tot zijn of haar beschikking, bestaande uit een eerste supervisor (deze heeft de eindverantwoordelijkheid voor het onderzoek), plus een academische en een artistieke specialist om het onderzoek van specifieke feedback te voorzien.

DE TOELATINGSEISEN VOOR DOCARTES ZIJN:

- Afgeronde master in muziek (of een equivalent hiervan)
- Een duidelijk en vernieuwend onderzoeksvoorstel
- Goede beheersing van de Engelse taal

Het Orpheus Institute biedt geen studiebeurzen aan.

Kijk voor meer informatie op <http://www.docartes.be/en>

docARTES is een samenwerking tussen het Orpheus Institute (Gent), Universiteit Leiden (Leiden), Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten (Den Haag), Conservatorium Amsterdam (Amsterdam), Koninklijk Conservatorium Den Haag (Den Haag), Katholieke Universiteit Leuven (Leuven), Universiteit Antwerpen (Antwerpen)

PhDArts

PhDArts is een internationaal doctoraatsprogramma op het gebied van beeldende kunst en design. Het vier jaar durende programma van PhDArts bestaat uit twee onderdelen: een individueel traject en een doctoraatsopleiding.

De doctoraatsopleiding bestaat uit maandelijkse lezingen, seminars, trainingen en/of workshops en is een essentieel deel van de onderzoeksomgeving van de student. Deelname aan deze opleiding is verplicht. PhDArts maakt geen onderscheid tussen fulltime of parttime deelname. Voor het individuele traject wordt voor elke doctoraalstudent een geschikt team van supervisors gezocht. Dit team bestaat uit een eerste supervisor en een of twee assistent-supervisors. Deze supervisors helpen de student een adequate onderzoeksomgeving te ontwikkelen en geven advies.

DE TOELATINGSEISEN VOOR PHDARTS ZIJN:

- Een afgeronde kunstmaster*
- Goede beheersing van de Engelse taal
- Een sterke, autonome praktijk als beeldend kunstenaar of ontwerper

PhDArts verstrekt geen beurzen of subsidies voor het doen van onderzoek, maar voor deelname aan het PhDArts traject hoeft geen opleidingsgeld betaald te worden. Dit geldt voor zowel EEA en niet EEA studenten.

PhDArts is een samenwerking tussen de Universiteit Leiden (Leiden) en Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten (Den Haag)

Meer informatie op <https://phdarts.eu/Index>

Bijlage 5:

Florence Principles (ELIA) - 7

aandachtspunten voor doctoraten in de kunst

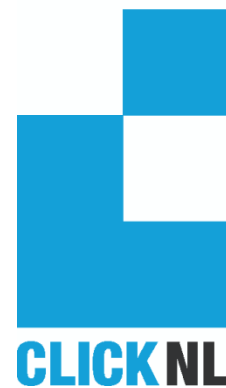
• Preamble	Doctoral studies (doctorates and PhDs) in the arts enable candidates to make an original contribution to their discipline. Doctoral study programmes in the arts aim to develop artistic competence, generate new knowledge and advance artistic research. They enable candidates to progress as both artists and researchers, extending artistic competence and the ability to create and share new insights by applying innovative artistic methods. The general principles for doctoral education elaborated in the Salzburg Recommendations II and in the Principles on Innovative Doctoral Training are largely held to be valid in the arts. The following points isolate criteria which are essential, and perhaps also particular, to doctoral studies in the arts.
• Qualifications	Doctorates in the arts provide a research qualification that builds upon diploma/masters studies and requires the in-depth development of an artistic research project. Candidates are selected who meet formal requirements defined by institutions and as a result of their artistic qualifications and competences. Potential supervisors may be part of the selection process, to ensure the academic quality of the dissertation process.
• Career Perspectives	Holders of doctoral degrees in the arts may enter (or continue) an academic career at a higher education institution and/or enter (or continue) their career as artists. As a doctorate in the arts is usually undertaken when the candidate has completed graduate studies and produced a significant body of work, cohorts of doctoral programmes comprise established, internationally mobile artists. In bringing their academic and professional experience together, cohorts build valuable networks and accumulate key transferable skills that shape future perspectives for doctoral candidates in the arts. Upon completion, holders of doctoral degrees have the potential to combine their career as artists with a career in higher education.
• Doctoral Work	The doctoral work (the dissertation project) undertaken during doctoral studies in the arts includes the development of an original and concrete artistic research project. This project uses artistic methods and techniques, resulting in an original contribution to new insights and knowledge within the artistic field. The project consists of original work(s) of art and contains a discursive component that critically reflects upon the project and documents the research process. Internationalism, interdisciplinarity and interculturality are implicit in many artistic practices and can benefit from doctoral programmes in the arts.
• Research Environment	Artistic doctoral studies embedded within an appropriate research environment ensure the best possible (inter)disciplinary advancement of work. Appropriate research environments consist of a critical mass of faculty and doctoral researchers, an active artistic research profile and an effective infrastructure which includes an international dimension (co-operations, partnerships, networks). Doctoral research projects in the arts can advance discipline(s) and interdisciplinary work, by extending borders and establishing new cross-disciplinary relations. Artistic doctoral projects require adequate resources and infrastructure, in particular studio space and exhibition/performance environments. Funding for doctoral researchers in the arts is crucial.
• Supervision	Supervision is a core issue for good practice in doctoral education, and at least two supervisors are recommended. A doctoral agreement, outlining the supervision roles (candidate – supervisor – institution), triangulates this process and setting out the rights and duties of all parties. Institutions establish a good supervision culture by precisely defining responsibilities in their guidelines which provide a basis for avoiding and resolving conflict. Supervision is to be separated (at least partially) from final evaluation (assessment, reviewers), and supervisors should focus on maintaining the quality of the dissertation project in relation to national and international standards. Doctoral programmes in the arts follow the standard quality assurance and evaluation procedures applicable in the relevant national and institutional context (accreditation, reviews, etc.).
• Dissemination	The results of doctoral work in the arts are disseminated through appropriate channels. For artistic work, exhibitions, performances, media installations and content, websites, and so on provide appropriate dissemination frames. A particular effort needs to be made to create adequate archives for the results of doctoral work. Wherever possible and under the provision of proper copyright regulations, open access is the guiding principle for dissemination of artistic research work and the documentation of artistic work (e.g. digital portfolios in institutional repositories). Peer-reviewed and/or externally validated contexts are to be prioritised (e.g. via exhibition programmes in museums or curatorial selection processes). The specificity of dissemination contexts should be clarified at the beginning of the doctoral studies (e.g. in the doctoral agreement).

Bijlage 6: Steunbrieven

Retouradres: Postbus 913, 5600 AX Eindhoven

Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten
t.a.v. Dhr. Bert Verveld
Jodenbreestraat 3
1011 NG Amsterdam

Per e-mail: bert.verveld@ahk.nl

Eindhoven, 7 september 2020

Onderwerp: Voorstel pilot 3^e cyclus 'kunst+creatief'

Geachte heer Verveld,

Met genoegen hoorde ik van jullie voorstel voor een pilot voor een derde cyclus voor onderzoek in de Kunsten en Creatieve sector in het HBO.

CLICKNL zet zich in om de kennisbasis van creatieve professionals te versterken en daarmee de sector veerkrachtiger te maken.

In onze Kennis en Innovatie Agenda onderbouwen we de kracht van deze professionals en de bijdrage die zij kunnen leveren aan onze grote maatschappelijke uitdagingen. De reeds aanwezige expertise biedt ondermeer andere inzichten dan gebruikelijk, brengt het perspectief van de mens en maatschappij dichterbij en visualiseert en verbeeldt.

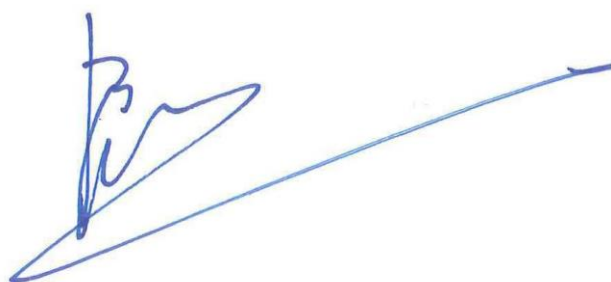
Tegelijkertijd vraagt de dynamiek en de toenemende complexiteit van maatschappelijke uitdagingen om doorontwikkeling en vernieuwing van die kennisbasis. We beschrijven die noodzaak onder andere in de roadmaps van onze KIA; een mer-a-boire voor wetenschappelijk onderzoek. Een derde cyclus in de kunsten en Creatieve sector zal daar een verrijking aan geven die in het huidige ecosysteem ontbreekt maar zal bovendien bijdragen aan de broodnodige wetenschappelijke competenties van creatieve professionals.

Postbus 913
5600 AX Eindhoven
T +31 40 820 03 65
info@clicknl.nl
www.clicknl.nl

Daarmee draagt het ook bij aan maatschappelijk verdienvermogen; in deze zesde KIA kan het creatieve en kunstenveld, met de eigen methodologische kenmerken, een voorname rol spelen.

CLICKNL ondersteunt daarmee het voorstel voor deze pilot van harte.

Met vriendelijke groet,

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'Bart Ahsmann', is followed by a long, straight horizontal line extending to the right.

Bart Ahsmann, directeur TKI CLICKNL

CLUB SOLO

Kloosterlaan 138
4811 EE Breda
www.clubsolo.nl

Breda, 27 juli 2020

AKVIST. Joost
T.a.v. de heer R. Bosma
Postbus 90116
4800 RA Breda

Onderwerp: AKVIST.Joost / PD programma

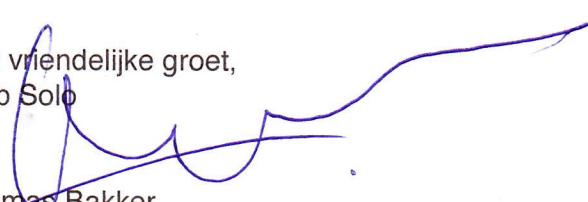
Beste René,

In reactie op je verzoek om steunbetuiging voor het inrichten van een Professional Doctorate programma op AKVIST.Joost deel ik je mede dat Club Solo dit initiatief van harte steunt. Onze eerdere samenwerkingen geven ons vertrouwen in de capaciteiten van AKVIST.Joost in zowel onderwijs als onderzoek.

Wij denken daarom dat AKVIST.Joost vanuit haar Bachelor opleidingen, haar master Instituut MIVC en haar expertisecentrum Caradt een goede basis hebben voor de ontwikkeling van een PD.

Zou de pilot aan AKVIST.Joost worden toegewezen; dan gaan wij gesprekken over gezamenlijke activiteiten graag aan.

Met vriendelijke groet,
Club Solo

Thomas Bakker
Artistiek Leider

DESIGN MUSEUM DEN BOSCH

Postadres:
Waterstraat 16
5211 JD
's-Hertogenbosch

Museum:
De Mortel 4
5211 HV
's-Hertogenbosch

Akademie voor Kunst en Vormgeving|St.Joost
t.a.v. René Bosma
r.bosma@avans.nl

's-Hertogenbosch, 3 augustus 2020

Beste René,

In reactie op je verzoek om steunbetuiging voor het inrichten van een Professional Doctorate programma op AKV|St.Joost deel ik je mede dat wij dit initiatief van harte steunen. Onze eerdere samenwerking(en) geven ons vertrouwen in de capaciteiten van AKV|St.Joost in zowel onderwijs als onderzoek.

Wij denken daarom dat AKV|St.Joost vanuit haar Bachelor opleidingen, haar master Instituut MIVC en haar expertisecentrum Caradt een goede basis heeft voor de ontwikkeling van een PD.

Zou de pilot aan AKV|St.Joost worden toegewezen, dan gaan wij gesprekken over gezamenlijke activiteiten graag aan.

Met vriendelijke groet,

Dr. Timo de Rijk
directeur
Design Museum Den Bosch

**Gemeente
Amsterdam**

Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten
T.a.v. de heer B.Verveld - Voorzitter College van Bestuur
Postbus 15079
1001 MB Amsterdam

Amsterdam, 7 september 2020

Geachte heer Verveld, beste Bert,

Wij hebben gehoord van het goede initiatief van de AHK, het derde cyclus-traject, mogelijkheid om te promoveren. Als Gemeente Amsterdam ondersteunen wij dit heel graag.

Voor de toekomst van de stad is de bijdrage van kunstenaars en ontwerpers van groot belang. Immers zij laten onze dagelijkse werkelijkheid vanuit een andere blik zien. En zij gunnen ons vaak een visie op de toekomst. Daarnaast, en niet te onderschatten, bieden zij de stad inspiratie, moed en troost.

Het initiatief voor een derde cyclus ondersteunen wij van harte omdat het niveau van de noodzakelijke bijdrage van kunstenaars en ontwerpers steeds hoger moet zijn om deze maatschappelijke bijdrage op een zinvolle manier gestalte te kunnen geven. Juist deze bijdrage van kunst en ontwerp is voor de stad onontbeerlijk.

Met hartelijke groet en ik verheug me op de samenwerking.

Met vriendelijke groet,

Caroline Nevejan
Chief Science Officer - Gemeente Amsterdam

Hogeschool van Amsterdam
T.a.v. de heer F. J. Kresin
Benno Premselahuis
Rhijnspoorplein
1091 GC AMSTERDAM

Baarn, 3 september 2020

Onderwerp Professional Doctorate "Arts & Creativity"

Onze ref.

Kopie Gabriele Ferri, Peter Bogaards

Geachte heer Kresin, beste Frank,

In reactie op uw verzoek, informeer ik u graag als volgt. Informaat is ervan overtuigd dat promotietrajecten in een eigen derde cyclus aan de kwaliteit van (kunst-)hogescholen als kennisinstellingen bijdragen en daarmee goed is voor studenten, docenten en onderzoekers en voor de gehele samenleving alsmede voor maatschappelijke partners. Een groot deel van degenen die uitstromen uit een tweede of derde cyclus komt immers terecht in culturele en creatieve sectoren, alsmede aanpalende gebieden binnen het overheidsbeleid of in het bedrijfsleven (waartoe Informaat behoort).

Gegeven de toenemende complexiteit van talrijke maatschappelijk vraagstukken onderschrijft Informaat dan ook het belang, de urgentie en het potentieel van adequaat en relevant onderzoek in de kunsten en creatieve sector in een derde cyclus.

Er is in het algemeen een groeiende maatschappelijke vraag naar interdisciplinaire samenwerking tussen professionals met ontwerpende en creatieve vaardigheden. Als maatschappelijk partner is Informaat zeer geïnteresseerd in 'deeply-educated and talented designers'.

Met deze verklaring steunt Informaat dan ook van harte uw initiatief om een pilotprogramma Derde Cyclus tot stand te brengen voor onderzoek met een praktijk- en beroepsgericht karakter binnen de professionele kunsten en creatieve sector.

Met vriendelijke groet,

Marcel Kusters
Managing director business development

Multiform institute for fine art,
design and reflection

Jan van Eyck Academie
Hubert van Eyck Academie
Van Eyck Mirror
Van Eyck Spiegelgrond
Van Eyck Exhibitions
Van Eyck Services
Van Eyck Cafe/Restaurant

VAN EYCK

Academieplein 1
6211 KM Maastricht
The Netherlands

+31 (0)43 350 37 37
info@janvaneyck.nl
www.janvaneyck.nl

25 augustus 2020

Beste heer/mevrouw,

De Jan van Eyck Academie is een post-academische kunstinstelling waarin veelbelovende kunstenaars, ontwerpers, curatoren, architecten, schrijvers en andere denkers de ruimte en de tijd krijgen om hun talenten te ontwikkelen, ongeweten perspectieven te ontdekken en diepere lagen in zichzelf te exploreren. Binnen de Jan van Eyck Academie legt het deelinstituut Onderzoek & Educatie de verbinding met de kennisinstellingen die de academie omringen: kunst, wetenschap en educatie komen hier samen. Onderzoek & Educatie draagt inhoudelijk bij aan onderzoek en opleidingen en organiseert conferenties, workshops en masterclasses. Daarnaast worden er educatieve programma's en onderzoeksprojecten ontwikkeld waarbij vaak de verbinding wordt gezocht met andere sectoren.

Het deelinstituut Onderzoek & Educatie is partner binnen de netwerkorganisatie MERIAN. Samen met de kunstenaars onderzoekt zij op welke manier kunst en onderzoek samenkomen en elkaar kunnen versterken. Hoewel de breedheid van de term 'onderzoek' een bepaalde abstractie met zich mee kan brengen, zijn wij juist geïnteresseerd in deze diversiteit. Wanneer is het onderzoek? Wat is artistiek onderzoek en wat verstaan we onder wetenschappelijk onderzoek? Binnen MERIAN krijgen deelnemers de mogelijkheid om vanuit alle kunst-en wetenschappelijke disciplines een promotietraject in 'Maastrichtse stijl' artistiek onderzoek te doen. Een spannend traject waarin we de confrontatie tussen academisch en artistiek onderzoek niet uit de weg gaan, maar er juist in geloven dat deze wrijving nieuwe perspectieven met zich meebrengt.

De geïnteresseerde kandidaten kunnen een academische en/of artistieke achtergrond hebben en zoeken actief naar manieren om deze werelden te verbinden. Het zou de mogelijkheden van MERIAN vergroten als de kandidaten in kunnen stromen binnen verschillende promotietrajecten. Het aanbieden van een PD in de kunsten biedt kansen voor onderzoeksvoorstellen met een meer praktijk- en beroepsgericht karakter.

Wij zijn er van overtuigd dat een derde cyclus voor de (kunst)hogescholen een verdieping en verrijking binnen het kunstonderwijs oplevert. Het aanbieden van dit traject zal ervoor zorgen dat onderzoek een natuurlijke plek krijgt binnen het gehele curriculum en zal studenten stimuleren onderzoek uit te voeren. De Jan van Eyck Academie steunt dan ook het initiatief van Zuyd om te participeren binnen de pilot voor PD in de kunsten. De Jan van Eyck Academie verheugt zich op de verdere samenwerking en hoopt -via MERIAN- de ontwikkeling van deze derde cyclus ook in de praktijk te kunnen ondersteunen.

Met vriendelijke groet,

Hicham Khalidi
Directeur Jan van Eyck Academie

TO:
Door lobby geadresseerden

DATE:
16-07-2020

SUBJECT:
Promoveren op
kunstacademies

CONTACT:
Freek Lomme
freek@onomatopee.net
040-2989892

Beste mensen,

Stichting Onomatopee is een cultuurhuis dat mensen samenbrengt om meer kleur en klank in ons leven te brengen, en dat beter verstaanbaar te maken waarmee we ook uitgedaagd worden onze positie anders voor te stellen, en een uitgever met internationale positie die met haar boeken verder kennis wil delen en tongen wil losmaken over de levende bron van ons individuele zijn en de bronnen waar we ons mee omgeven. We werken vanuit de praktijk van het leven, en zijn daarmee nauw gelieerd aan practice based en research based practice in culturele productie.

Dit domein verschilt van de academische productie, in dat ze op, en onder de huid van ons culturele leven acteert. Het is geïnspireerd door robuuste academische kennis, en het is geïnspireerd door de dynamiek van het leven, welke een stuk weerbarstiger is. Dat domein is enorm van belang omdat het gaat over de manier waarop we in onze cultuur leven en dus gaat over ons vermogen om ons burgerschap uit te oefenen in een continue veranderende wereld.

De mensen die practice based werken of practice based onderzoeken zijn voorlopers in de werking van ons cultureel leven. Zij maken zichtbaar naar publiek, beleid en academia, nemen mensen bij de hand en zetten de lijnen in de veranderende horizon uit, nog voor de academische wereld haar onderzoek heeft verricht en dit onderzoek is teruggekoppeld in beleid. Juist in de veranderende, steeds complexer wereld, is dit enorm van belang. Mensen verdienen dit, de bevolking verdient het. Het gaat niet om inherente waarde van cultuur die in de navel van makers blijft hangen, maar het gaat om de manier waarop onze onderbuik zich manifesteert.

Die cultuur moeten we stimuleren, simpelweg omdat we dat als mensen verdienen en maar 1 keer leven.

Sincerely,

Freek Lomme

LUCAS GASSELSTRAAT 2A
5613 LB EINDHOVEN
THE NETHERLANDS
WWW.ONOMATOPEE.NET / INFO@ONOMATOPEE.NET

**ONOMA
TOPEE**

AKV/ St. Joost
T.a.v. de heer R. Bosma
Beukenlaan 1
4834 CR Breda

Datum 23 juli 2020
Referentie 2020-SMB-046-DK-AvG
Onderwerp Steunbetuiging AKV/St. Joost

Beste René,

In reactie op je verzoek om steunbetuiging voor het inrichten van een Professional Doctorate programma op AKV|St.Joost deel ik je mede dat wij dit initiatief van harte steunen. Onze samenwerking geeft ons vertrouwen in de capaciteiten van AKV|St.Joost in zowel onderwijs als onderzoek

Wij denken daarom dat AKV|St.Joost vanuit haar Bachelor opleidingen, haar master Instituut MIVC en haar expertisecentrum Caradt een uitstekende basis heeft voor de ontwikkeling van een PD.

Zou de pilot aan AKV|St.Joost worden toegewezen; dan gaan wij de gesprekken over gezamenlijke activiteiten graag aan.

Met vriendelijke groet,

Dingeman Kuilman
Algemeen directeur

Torenallee 32 – 8
5617 BD Eindhoven
The Netherlands
info@strp.nl
+31 (0)40 236 72 28
strp.nl

Eindhoven, 28 juli 2020

Beste Florian,

STRP deelt volledig jullie opvatting dat het van grote waarde is als kunstenaars en ontwerpers kunnen promoveren op de academies waar zij opgeleid worden. We denken dat het goed zou zijn als de kunstacademies hiertoe eigen promotieprogramma's zouden inrichten.

STRP wil tijdens haar festival en jaarprogramma met het publiek, kunstenaars, ontwerpers, mediamakers en denkers een open dialoog opzetten over de relatie tussen de mens, experimentele technologie, de samenleving en de toekomst. Kunstenaars spelen een belangrijke rol bij alle programma's van STRP. We vinden de presentaties van hun eindproducten aan een breed publiek belangrijk maar we vinden hun onderzoek, en met name hun onderzoeksmethoden ('inituïtief onderzoek'), zeker zo interessant. Kunstenaars en ontwerpers als nieuwe 'professional doctorates' zijn onmisbaar bij het programma van STRP. STRP zou het interessant vinden als we meer inzicht zouden krijgen in die bijzondere onderzoeksmethoden, omdat die methoden zeer waardevol zijn naast het puur wetenschappelijk onderzoek.

Vriendelijke groet,

Ton van Gool
Directeur STRP

VAT BTW → NL8125.28.724.B01
Bank / IBAN → NL23 RABO 0151 3897 72
Cc / Kvk → 17158671

Enschede, 11 augustus 2020

Onderwerp: Promoveren op Nederlandse kunstacademies

Naar aanleiding van het voornemen van de Nederlandse kunstacademies om eigen promotieprogramma's in te richten in het kader van nieuwe 'professional doctorates' in het HBO, spreekt Tetem middels dit schrijven haar enthousiasme uit voor deze ontwikkeling.

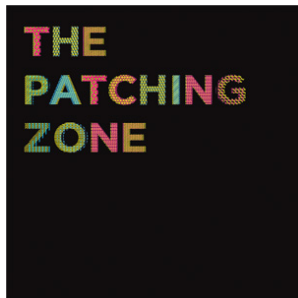
Promoveren op de kunstacademie biedt voor kunstenaars de mogelijkheid tot verdere verdieping en ontwikkeling. De kunstenaar wordt in staat gesteld op een andere manier onderzoek te doen. Hierdoor wordt een andere 'waarde' toegekend aan het onderzoek van de kunstenaar, waardoor hij/zij op een ander level kan gaan opereren en werken. Dit is positief nieuws voor de beeldende kunst an sich; de beeldende kunst kan zichzelf hiermee als een relevanter domein profileren.

In het huidige systeem zijn deze ontwikkelkansen minder voorhanden, aangezien de kunstenaar op de academie al gauw tegen het spreekwoordelijke plafond aanloopt. Als kunstenaars de mogelijkheid krijgen om op de academie te promoveren, dan kan de beeldende kunst maatschappelijk gezien naar een hoger level getild worden; de beeldende kunst krijgt een sterkere positie in de samenleving, maar wordt ook van grotere meerwaarde voor die samenleving.

Het initiatief van het Ministerie van OCW om een pilotprogramma te starten onder de noemer Kunst & Creatief, juichen wij dan ook toe. Tetem ziet hierin de mogelijkheid voor verdere emancipatie van de beeldende kunst en een toename op het gebied van maatschappelijke betrokkenheid en relevantie. Vanuit haar rol als ontwikkelinstelling in de landelijke BIS stimuleert en faciliteert Tetem beginnende en meer gevestigde kunstenaars in hun verdere ontwikkelingsmogelijkheden en neemt de organisatie zagezegd het stokje over van de kunstacademies.

Wilja Jurg
Directeur Tetem

Tetem
Stroinksbleekweg 16
7523 ZL Enschede
www.tetem.nl

www.patchingzone.net

Betreft: steunbetuiging PD pilot Caradt AKV|St.Joost

Amsterdam, 28 juli 2020

Beste René Bosma,

In reactie op jouw verzoek om steunbetuiging voor het inrichten van een Professional Doctorate programma op AKV|St.Joost laat ik je hierbij weten dat ik, namens The Patchingzone, dit initiatief van harte steun. De ervaring en betrokkenheid als lid van de Raad van Advies van het expertisecentrum Caradt geeft me vertrouwen in de capaciteiten van AKV|St.Joost in praktijkgericht en artistiek onderzoek. Ik verwacht daarom dat AKV|St.Joost vanuit haar Bachelor opleidingen, haar master Instituut MIVC en haar expertisecentrum Caradt een goede basis hebben voor de ontwikkeling van een PD. Indien de pilot aan AKV|St.Joost worden toegewezen; dan blijf ik hier graag bij betrokken als adviseur.

Met vriendelijke groet,

Dr. Anne Nigten
Directeur The Patchingzone

Benoit MARTINEZ

Ubisoft Paris Studio
66-72 rue Marceau, 93100 Montreuil

Benoit.martinez@ubisoft.com

23/07/2020

To whom it may concern,

RE: Support for PDEng pilot(s) at BUas related to entertainment video games

I am an employee of Ubisoft in the role of World Director and I have general responsibilities for oversight in game environment art and design. Ubisoft is among the largest commercial entertainment companies in the world, operating primarily in the domain of video game development.

I have been in contact with Breda University of Applied Sciences (BUas) and specifically Professor Mata Haggis-Burridge. They have explained their intention to develop a pilot scheme to award doctoral-level education in the field of entertainment video games, giving the qualification of 'PDEng'. I support this goal.

As a group, Ubisoft is already involved with offering PhD positions related to entertainment video games in France. I can confirm that there is industry interest in training staff to this level of expertise and would be happy to see this pursued in the Netherlands. Our work with PhD candidates has shown that the area of entertainment video game development has multiple angles for research, involving design, art, software development, and more. We have seen from experience that each of these overlapping fields present many opportunities for doctoral-level research over multiple years and can produce beneficial results, both for the candidate and our industry.

Yours sincerely,

Benoit Martinez
World Director

V2_Lab for the Unstable Media

V2_Lab for the Unstable Media
Eendrachtsstraat 10, Rotterdam

July 20, 2020

Onderwerp: Steun voor een *Professional Doctorate*

Met deze brief steunt V2_Lab de motie om een promotietraject "kunst + creatief" in het Nederlandse kunstonderwijs en HBO te introduceren.

V2_ presenteert, produceert, archiveert en publiceert onderzoek op het snijvlak van kunst, technologie en samenleving. V2_Lab, opgericht in 1981, biedt een platform voor kunstenaars, ontwerpers, wetenschappers, onderzoekers, theoretici en ontwikkelaars van software en hardware om hun werk te bespreken en hun bevindingen te delen. Kunst en ontwerp spelen een essentiële rol in de maatschappelijke inbedding van technologische ontwikkelingen. Daarom schept V2_ een context waarin kwesties met betrekking tot de sociale impact van technologie worden verkend door middel van kritische dialoog, artistieke reflectie en praktijkgericht onderzoek.

Bij het inrichten en uitvoeren van dit praktijkgericht onderzoek is de rol van gepromoveerde medewerkers en gepromoveerde kunstenaars en ontwerpers niet meer weg te denken. In de dagelijkse praktijk van V2_ vergt met name het initiëren en begeleiden van onderzoek het kennis- en ervaringsniveau van gepromoveerde medewerkers. Daarom heeft V2_ altijd medewerkers in dienst die reeds gepromoveerd zijn, of die promoveren op onderzoek dat zij (deels) bij V2_ uitvoeren. Deze medewerkers werken in de praktijk van V2_lab voornamelijk samen met professionele kunstenaars en ontwerpers, wiens praktijk wordt ingezet in het onderzoek naar de maatschappelijke impact van technologische ontwikkelingen. Om de ontwikkeltrajecten met kunstenaars en ontwerpers meer gericht in te zetten binnen het onderzoek dat V2_Lab beoogd te doen is het wenselijk dat deze makers over de kennis en vaardigheden beschikken om zich tot dit onderzoek te verhouden, en dat zij over de grenzen van hun eigen maakpraktijk heen kunnen zien zoals gepromoveerde makers leren te doen.

Door het gebrek aan kansen in Nederland voor kunst- en ontwerpprofessionals om te promoveren op basis van praktijkgericht onderzoek, zijn zowel de gepromoveerde (oud-)medewerkers van V2_Lab als de gepromoveerde kunstenaars en ontwerpers waarmee we werken gepromoveerd aan wetenschappelijke universiteiten of buitenlandse academies. Zij moeten vervolgens in de praktijk van V2_ de omschakeling maken van wetenschappelijk naar praktijkgericht onderzoek of van promotieonderzoek in het buitenland naar de Nederlandse kunst- en ontwerpsector. De aansluiting tussen promotietrajecten rond praktijkgericht onderzoek en het werkveld is binnen Nederland dus niet ideaal. Een Nederlandse *Professional Doctorate* zou daarin uitkomst kunnen bieden en zowel de praktijk van V2_Lab als de kunst- en ontwerpsector in het algemeen versterken.

Met vriendelijke groeten,

Dr. Michel van Dartel, Directeur
V2_Lab for the Unstable Media
michel@v2.nl | www.v2.nl

Boek- en culturele
projecten
Book and cultural
projects

Kunst, theorie, kritiek,
design, stads cultuur
Art, theory, critique,
design, urban culture

Het Sieraad
Studio K34-K36
Postjesweg 1
NL – 1057 DT Amsterdam

t +31 (0)20-6764144
e info@valiz.nl
w www.valiz.nl

iban NL 77 INGB 0009 5902 85
bic INGBNL2A
btw/vat NL 8608.36.319 B01
kvk 76909603

Amsterdam, 1 september 2020

Beste,

Middels dit schrijven wil ik graag mijn steun uitspreken voor het ontwikkelen van promotieprogramma's binnen de verschillende Nederlandse Kunstacademies. Als uitgever van Valiz ben ik de afgelopen jaren bezig geweest met het opzetten van verschillende series boeken waarbij kunst en cultuur gecombineerd worden met wetenschap; zowel in vorm (standaarden) als in inhoud. Onze serie vis-à-vis is bedoeld om 'studieuze' onderwerpen in de jonge beeldende kunst, architectuur of design op een degelijke, maar ook toegankelijke manier een podium te bieden. De auteurs verhouden zich tot de (kunst)geschiedenis, tot andere auteurs, tot de actualiteit en tot de lezer. De auteurs zijn veelal academische onderzoekers. Wat hen bindt, is een grote beeldende denkkraft, een onverschrokken omgang met het onderwerp en met de mores van de onderzoekswereld, en een vaardige, creatieve pen. De reeks wil prikkelende en relevante onderwerpen en onderzoek, die normaliter voor de niet-academische wereld verborgen blijven, op een toegankelijke manier beschikbaar maken. Met deze serie strijden wij voor de waarde van *artistic research* als erkende, waardevolle bijdrage aan het wetenschappelijk debat. De auteurs betrokken bij deze boekenserie hebben verschillende achtergronden; sommigen zijn werkzaam binnen het traditionele academische circuit, anderen zijn kunstenaar of ontwerper. Het krijgen van wetenschappelijke erkenning is voor deze laatste groep veel ingewikkelder dan voor de eerste. Dit effect werkt door in de academische erkenning die de boeken die wij met die groep maken krijgt. Wij zijn ervan overtuigd dat promotieprogramma's binnen de Nederlandse kunstacademies zal zorgen voor het vergroten van de mogelijkheden van onze auteurs binnen de academische wereld. Naar onze verwachting zal het opzetten van dergelijke programma's ook de kwaliteit van het onderzoek verhogen. Kandidaten zullen zich op een andere manier willen profileren, waardoor voor Valiz de mogelijkheid om ons op onze beurt te profileren als een academische uitgeverij op het gebied van kunst en cultuur versterkt wordt.

Met vriendelijke groet,
Pia Pol
directeur/uitgever Valiz

Dhr. Dr. Florian Cramer
Willem de Kooning Academie
Research Station
Wijnhave 61
3011 WJ Rotterdam

Dhr. Jeroen Boomgaard
Amsterdam Research Institute for Art & Science (ARIAS)
Vendelstaat 7
1012 XX, Amsterdam

Onderwerp: Steunbrief promotieprogramma's Nederlandse Kunstacademies

Amsterdam, 8 september 2020

Geachte heren Cramer en Boomgaard,

Met deze brief spreken we namens Waag onze steun uit voor, en willen we de urgentie onderstrepen van, de collectieve motie van alle Nederlandse kunstacademies om eigen promotieprogramma's in te kunnen richten, in het kader van nieuwe 'professional doctorates' die in het Nederlandse HBO worden geïntroduceerd.

Waag opereert al 25 jaar op het kruispunt van kunst, wetenschap en technologie. We verkennen de sociale en culturele impact van nieuwe technologieën en hun toepassing voor sociale innovatie. Met een team van ruim zestig denkers en makers zet Waag aan tot actief burgerschap door open, eerlijke en inclusieve technologie te ontwikkelen.

Waag is een 'middle ground'-organisatie, bestaande uit onderzoeksgroepen, die samenwerken met zowel *grassroots* als institutionele partners in heel Europa. Het gaat daarbij niet alleen meer om internet, maar ook om biotechnologie en cognitieve wetenschappen – gebieden die een enorme impact hebben op onze cultuur en identiteit. Intuïtief en door

nieuwsgierigheid gedreven onderzoek van kunstenaars en ontwerpers staat daarbij voorop. Want zij weten als geen ander technologie te bevragen, de onderste steen boven te krijgen, heilige huisjes omver te werpen, verbeelding en fantasie te prikkelen, onverwachte verbindingen tot stand te brengen en bovenal op zoek te gaan naar betekenis.

In verscheidene programma's werkt Waag al sinds jaren met kunstenaars die onderzoek doen, kunstenaars die met dat onderzoek promoveren, of gepromoveerd zijn. Enkele voorbeelden:

- De Amerikaanse kunstenaar Adam Zaretsky die in 2013 bij Rensselaer Polytechnic Institute in Troy (VS) promoveerde op het werk dat hij bij de Waag ontwikkelde waarin hij aandacht vraagt voor de esthetische en ethische complexiteit van het creëren van transgene organismen, iets dat in de wetenschap meestal op uitsluitend utilitaristische gronden gebeurt. <https://muse.jhu.edu/article/666129/summary>
- Waag werkt al een aantal jaren met kunstenaar Spela Petric, die haar internationaal erkende bio-kunst oeuvre sterk laat beïnvloeden door haar promotieonderzoek als moleculair bioloog en momenteel zelfs als kunstenaar een postdoc positie bekleedt in een mede door Waag geïnitieerd en door NWO ondersteund programma Smart Hybrid Forms waarin de vraag centraal staat hoe we als mensheid onze relatie met ecologie radicaal kunnen herzien door planten te onderzoeken als ware zij kunstmatige intelligentie. <https://waag.org/en/project/smart-hybrid-forms>
- Momenteel werkt Waag's AI Culture Lab dat deel uitmaakt van ons PlanetB programma samen met Femke Herregraven. Herregraven werkt in het kader van het Creator Doctus programma (geleidt door de Rietveld Academie en ondersteund door het EU Erasmus+ programma - creatordoctus.eu) drie jaar bij de Waag aan de als maar verder gaande *algoritmisering* van financiële en materiele productie en de gevolgen klimaatcatastrofes.
- Bridging Art, Design and technology through Critical Making tenslotte is een door NWO ondersteund project waarin meerdere artistieke promotieonderzoeken lopen in samenwerking met Universiteit Leiden, Willem de Kooning Academie, West Den Haag, Het Nieuwe Instituut en de Waag waarin waardevol onderzoek wordt gedaan naar materiele maakpraktijken in kunsten, ontwerp, maar ook de zogenaamde maakindustrie zoals Fablabs, Makerspaces en Do-It-Yourself cultuur (making-matters.nl).

Het belang dat deze kunstenaars promotieonderzoek kunnen doen is daarin gelegen dat het erkent dat kunst een vorm van onderzoek is; artistiek onderzoek dat als andere vormen van

onderzoek tijd vergt en gebaat is bij langer durende aandacht. Aandacht bovendien vanwege het autonome artistieke onderzoek, maar ook hetgeen dat onderzoek oplevert aan inzichten in het belang voor de samenleving – zie de onderzoeksonderwerpen hierboven. De onderzoeksagenda van Waag is er een die sterk wordt gevoed door kunstenaars die technologie en de effecten daarvan op samenleving en ecologie onderzoeken; kunstenaars die zich in kennisdomeinen begeven waarin ook de wetenschap zich manifesteert. Kunstenaars die onderzoek doen dat complementair aan de wetenschap is, en waar in gevallen met wetenschappers wordt samengewerkt. Het laatste is iets waarvan de wetenschap met kleine stappen het belang van inziet vanwege de sterk ontwikkelde eigenschap van kunstenaars tot het onderzoeken van de verschijningsvorm de werkelijkheid en de mogelijkheid tot zogenaamd construerend onderzoek.

Met deze brief benoemen we een deel van de meerwaarde van de samenwerking van gepromoveerde en promoverende kunstenaars en ontwerpers met de Waag, het culturele veld en de samenleving. Waag steunt via deze brief het belang van het piloot-promotieprogramma 'Kunst + Creatief' en steunt de motie hiertoe van de collectieve Nederlandse kunstacademies om eigen promotieprogramma's in te kunnen richten.

Wanneer gewenst gaan we hierover graag verder met u in gesprek.

Met vriendelijke groet,

Marleen Stikker

Directeur

Waag

Lucas Evers

Head of programme Make

Postbus 8033 | 6700 EH Wageningen

René Bosma
Directeur AKV|St.Joost
's-Hertogenbosch | Breda

Beste René Bosma,

In reactie op je verzoek om steunbetuiging voor het inrichten van een Professional Doctorate programma op AKV|St.Joost deel ik je mede dat wij dit initiatief van harte steunen. Onze eerdere samenwerking(en) geven ons veel vertrouwen in de capaciteiten van AKV|St.Joost in zowel onderwijs als onderzoek.

Wij denken daarom dat AKV|St.Joost vanuit haar Bachelor opleidingen, haar master Instituut MIVC en haar expertisecentrum Caradt een uitstekende basis hebben voor de ontwikkeling van een PD.

Zou de pilot aan AKV|St.Joost worden toegewezen; dan gaan wij gesprekken over gezamenlijke activiteiten graag aan.

Met vriendelijke groet,

Prof. Dr. Hauke Smidt
Persoonlijk Hoogleraar
Laboratorium voor Microbiologie

Agrotechnology &
Food Sciences Group

DATUM
23 juli 2020

ONDERWERP
Steunbetuiging PD programma

POSTADRES
Postbus 8033
6700 EH Wageningen

BEZOEKADRES
Wageningen Campus
Gebouw 124
Stippeneng 4
6708 WE Wageningen

INTERNET
www.mib.wur.nl
www.wur.nl

CONTACTPERSOON
Prof. Dr. Hauke Smidt

TELEFOON
+31 (0)317 48 31 02

E-MAIL
hauke.smidt@wur.nl

Aan: AKV|St.Joost
t.a.v. dhr. René Bosma
datum: 18 augustus 2020

Geachte heer Bosma, beste René,

Graag wil ik je deze steunbetuiging doen toekomen voor het inrichten van een Professional Doctorate programma op AKV|St.Joost.

We hebben het in het verleden vaker gehad over de ontwikkelingen in het onderwijs en je plannen voor de academie.

De samenwerkingsverbanden die wij in het verleden hadden met AKV|St.Joost waren altijd productief en plezierig.

De opleiding is van een goede en gedegen kwaliteit en we hebben talloze studenten op hoog niveau zien afstuderen.

We hebben er vertrouwen in dat de kwaliteit zoals we die kennen van de Bacheloropleidingen en het Masterinstituut een perfect vertrekpunt zijn voor de ontwikkeling van een prachtig Professional Doctorateprogramma.

Als de pilot aan AKV|St.Joost wordt toegewezen gaan we graag een gesprek aan over mogelijke toekomstige gezamenlijke activiteiten.

Met hartelijke groet,

Henri Broeren

(directeur/bestuurder Willem Twee muziek en beeldende kunst)